

Huishoudboekje Veluwe

Deel 2: Overzicht van de baten en geldstromen
in relatie tot beheer en onderhoud van de
recreatieve infrastructuur op de Veluwe

Copyright

© 2020. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur. Ondanks alle aan de samenstelling van deze publicatie bestede zorg kan noch de auteur noch de opdrachtgever aansprakelijk worden gesteld voor eventuele schade die het gevolg is van enige fout in deze uitgave.

Colofon

©Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, maart 2020

Fotoverantwoording voorpagina: ©imaginary_nl/ Patrick_Kuyper via flickr.com, C0

Opdrachtgever Taskforce Financiering Recreatieve Infrastructuur Veluwe

Auteurs

A. (Annemiek) Riefel, BSc.
A. A. (Albertien) Perdok, MSc.

Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd
Jansbuitensingel 30
6811 AE Arnhem
T 06-15640284
e-mail: riefel@ruimteenvrijetijd.nl
www.ruimteenvrijetijd.nl

Inhoudsopgave

Samenvatting	4
1. Inleiding	8
1.1 Opdracht	8
1.2 Onderzoeksaanpak	9
1.3 Leeswijzer	12
2 Baten van de Veluwe	13
2.1 Inleiding	13
2.2 Waarde van de baat 'bestedingen'	15
2.3 Waarde van de baat 'werkgelegenheid'	18
2.4 Waarde van de baat 'gezondheid'	21
2.5 Waarde van de baat 'beleving'	24
2.6 Casestudy: woongenot nabij groen	26
2.7 Samenvatting	28
3 Geldstromen	29
3.1 Inleiding	29
3.2 Geoormerkte financieringsbronnen	30
3.3 Inzet van vrijwilligers	31
3.4 Algemene middelen	32
3.5 Samenvatting	37
4 Bijlagen	39
Bijlage 1: Vragenlijst	39
Bijlage 2: Bronnenlijst	44
Bijlage 3: Uitgebreide berekening waarde van de baat 'bestedingen'	46
Bijlage 4: Uitgebreide berekening waarde van de baat 'werkgelegenheid'	52
Bijlage 5: Uitgebreide berekening waarde van de baat 'recreatieve beleving'	55

©tartaruga33, via Flickr.com, CC BY 2.0

Samenvatting

Aanleiding

De Veluwe is een populaire bestemming voor toeristen en recreanten. Op de Veluwe worden jaarlijks ruim 40 miljoen dagactiviteiten ondernomen en jaarlijks brengen Nederlanders zo'n 1,7 miljoen vakanties door in het gebied. Om al die bezoekers een mooi verblijf te geven is het belangrijk dat de recreatieve voorzieningen (in de natuur) in een goede staat zijn. De terreineigenaren, die primair voor het beheer van de recreatieve infrastructuur zorgen, geven aan geen dekkende vergoeding te ontvangen, terwijl de vraag naar recreatieve voorzieningen alleen maar is toegenomen. Bovendien profiteren ook anderen van de infrastructuur. In de ogen van de terreineigenaren is de basis daarmee scheef: de lasten en lusten zijn niet goed verdeeld. **De Veluwe Alliantie, een afvaardiging van Veluwse stakeholders en ook het bestuur van het gebiedsprogramma 'Veluwe op 1', vraagt zich af: "Hoe komen we tot een duurzame bekostiging van het beheer van de toeristisch recreatieve infrastructuur op de Veluwe?"**

Onderzoek

Het Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd heeft een aantal feiten en cijfers rondom het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe in kaart gebracht. De resultaten van het onderzoek komen samen in een zogenaamd 'huishoudboekje'. Deel 1 van het huishoudboekje geeft inzicht in de uitgaven die op dit moment worden gemaakt voor de recreatieve infrastructuur op de Veluwe en de partijen die deze uitgaven dragen. Deel 2 van het huishoudboekje geeft inzicht in de baten van de recreatieve infrastructuur en de geldstromen die beheer en onderhoud mogelijk maken. In het onderzoek zijn interviews afgenomen onder een steekproef van acht beheerders van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe, die samen ongeveer 43% van de recreatieve infrastructuur beheren. Aanvullend is de Provincie Gelderland en een aantal ondernemers benaderd voor input en zijn verschillende bronnen bestudeerd. **Op basis van de onderzoeksresultaten voor**

deel 2 van het huishoudboekje kunnen er richtinggevende uitspraken gedaan worden over de hoogte van de baten en de geldstromen die beheer en onderhoud mogelijk maken.

Baten van de Veluwe

Volgens het Van Dale woordenboek betekent 'baat': nut, (er) voordeel (van hebben) en winst. Daarbij kan er onderscheid gemaakt worden tussen financiële baten, zoals het innen van parkeergeld bij een natuur- of recreatieterrein, en niet-financiële baten, zoals een versterkt identiteitsgevoel die een natuurgebied kan geven. Voor het huishoudboekje is van een aantal baten de *financiële* waarde bepaald. Om tot een goede selectie te komen is gekeken naar het gedachtengoed van 'ecosysteemdiensten'. Er zijn vier baten geselecteerd waarbij er een link is met het kunnen *beleven* van natuur. Het gaat om:

1. Bestedingen recreatie en toerisme
2. Werkgelegenheid in recreatie en toerisme sector
3. Gezondheid en groen
4. Recreatieve beleving

We hebben voor bovenstaande vier baten, die een link hebben met de recreatieve infrastructuur, onderzocht wat de financiële waarde is. Het gaat om zaken waar normaliter geen prijskaartje aan hangt, maar waarvoor nu wel is berekend wat die waarde *theoretisch* zou kunnen zijn. Deze berekening is gebaseerd op bestaande onderzoeken. **Samengevat: de financiële waarde van de baten die binnen dit onderzoek zijn berekend, gerelateerd aan de Veluwe recreatieve infrastructuur, zijn minstens 240 miljoen euro per jaar, zie tabel.**

Let op! Aan deze berekening ligt een veelvoud van aannames en afbakeningen ten grondslag. Het is daarom belangrijk om de waarde als een goede inschatting te beschouwen en als input voor gesprekken, maar *niet* als een absolute waarheid.

Tabel S1. Overzicht financiële waarde van baten gerelateerd aan Veluwe recreatieve infrastructuur

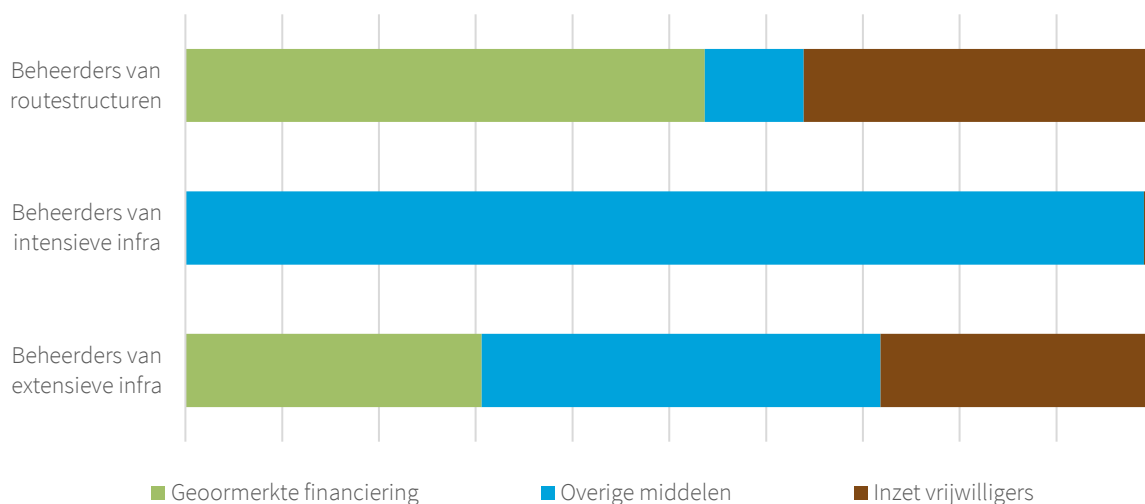
Baat	Financiële waarde Veluwe	Grondslag voor de waarde berekening
Bestedingen recreatie en toerisme	38 miljoen per jaar	Gebaseerd op het rendement van ondernemers op recreatief-toeristische bestedingen. Let op: dit is <i>niet</i> de winst of netto besteedbaar inkomen van een ondernemer; zie definitie in hoofdstuk 2.2.
Werkgelegenheid in recreatie en toerisme sector	178 miljoen euro	Gebaseerd op vrij besteedbaar inkomen, loonbelastingopbrengsten en vermeden werkloosheidsuitkeringen van personen werkzaam in recreatie en toerisme op de Veluwe.
Gezondheid en groen	Kan niet worden berekend.	Gebaseerd op vermeden zorgkosten.
Recreatie beleving	25 miljoen per jaar	Gebaseerd op de betalingsbereid (prijskaartje) voor een recreatieve beleving.

Financieringsbronnen

Binnen de Veluwe zijn verschillende financieringsbronnen die het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur mogelijk maken. Een eenduidig beeld van die bronnen, waar ze voor zijn en wie ze beschikbaar stelt, ontbreekt. Uit de gesprekken met de verschillende beheerders en stakeholders blijkt dat **het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur wordt gefinancierd door drie typen bronnen**, zie ook figuur S1:

- **Geoomerkte financieringsbronnen**
Hiermee bedoelen we middelen die specifiek zijn bedoeld voor het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur. Een beheerder kan dit geld maar voor één doel gebruiken. Op de Veluwe gaat het om de SNL openstellingsbijdrage en de overheidsbijdrage aan routestructuren.
- **Inzet van vrijwilligers**
Bij een groot deel van de beheerders worden vrijwilligers ingezet om werkzaamheden uit te voeren ten behoeve van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur. Vrijwilligers zijn bij een deel van de beheerders een substantieel onderdeel van de totale inzet die zij plegen.
- **Overige middelen**
Hiermee bedoelen we alle overige middelen die een organisatie inzet voor het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur, naast geoomerkte financieringsbronnen en inzet van vrijwilligers.

Figuur S1 Verdeling van de drie financieringsbronnen over de drie typen beheerders

Conclusies:

- Bij de beheerders van extensieve infrastructuur (GLK, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten) zien we *gemiddeld* een evenwichtige verdeling van de drie financieringsbronnen. De SNL-openstellingsbijdrage is de grootste financieringsbron van beheer en onderhoud.
- Bij beheerders van intensieve infrastructuur (gemeenten en LeisureLands) wordt het beheer en onderhoud nagenoeg volledig uit overige middelen betaald. Dat komt enerzijds omdat deze beheerders geen recht hebben op de SNL openstellingsbijdrage of de routebijdrage en ze hebben nagenoeg geen vrijwilligers.
- De beheerders van routestructuren (Routebureau Veluwe) zijn vooral afhankelijk van de overheidsbijdrage voor routestructuren en de inzet van vrijwilligers. De bijdrage vanuit overige middelen is van alle drie beheerders het kleinst.

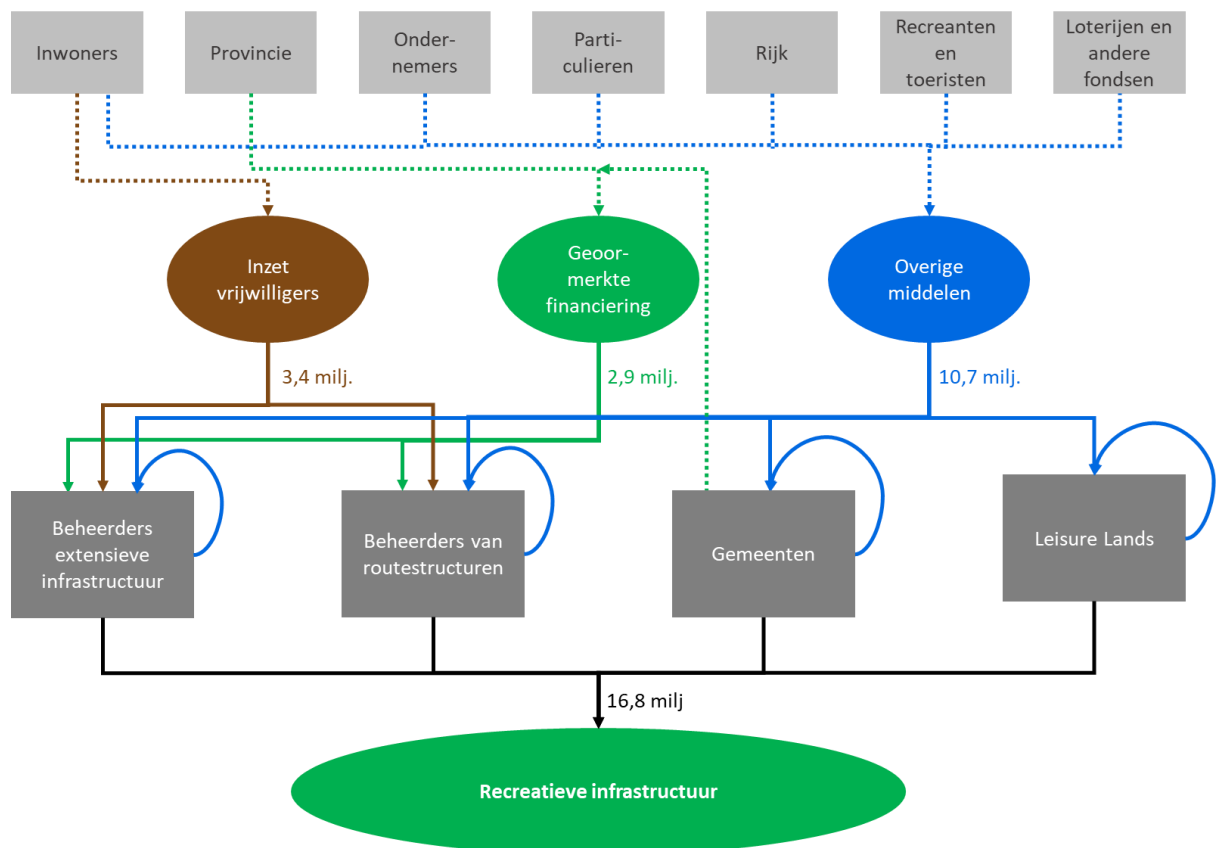
Let op! We geven in bovenstaande figuur weer hoe de verdeling is van de drie financieringsbronnen per type beheerders. We hebben daarvoor de bijdrage van vrijwilligers omgerekend naar euro's op basis van het minimumloon. Het betreft dus een indicatie, omdat we hier werken met een fictieve waarde van de vrijwilligersinzet en omdat we werken met het gewogen gemiddelde per type beheerder op basis van een steekproef. De onderlinge verschillen binnen de typen beheerders zijn zéér groot.

Geldstromen

De geldstromen rondom de financiering van beheer en onderhoud zijn binnen dit onderzoek ook in beeld gebracht, zie figuur S2 hieronder.

- De provincie Gelderland en de gemeenten zijn verantwoordelijk voor de geoormerkte financieringsbronnen in de vorm van SNL openstellingsbijdrage (provincie) en bijdrage routestructuren (gemeenten).
- De inwoners zijn verantwoordelijk voor de vrijwilligersinzet.
- De bijdrage vanuit overige middelen kent verschillende bronnen:
 - Ondernemers: in de vorm van pacht en huur.
 - Particulieren: in de vorm van contributies, lidmaatschap en nalatenschappen.
 - Recreanten en toeristen: in de vorm van recreatief-toeristische bestedingen (parkeren, horeca, etc.) en toeristenbelasting (deze loopt via de ondernemer).
 - Het Rijk: in de vorm van bijdragen aan gemeentebegroting.
 - Loterijen en andere fondsen: zoals de Postcode Loterij.
 - Inwoners: in de vorm van belasting en retributies aan de gemeente.

Figuur S2. Modelmatige weergave van de geldstromen ten behoeve van beheer en onderhoud van de Veluwe recreatieve infrastructuur

Bron: Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd op basis bronnenstudie en interviews

Conclusie: de overige middelen vormen de grootste bijdrage aan het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur, namelijk bijna 2/3 van de uitgaven komen uit overige middelen. De belangrijkste herkomst van overige middelen voor beheerders is het Rijk (gemeenten), ondernemers (huur en pacht), en opbrengsten uit eigen terrein / eigen organisatie (zoals verkoop biomassa of rendement op beleggingen).

©Tobias Akerboom, via Flickr.com, CC BY 2.0

1. Inleiding

De Veluwe is een populaire bestemming voor toeristen en recreanten. Op de Veluwe worden jaarlijks ruim 40 miljoen dagactiviteiten ondernomen. Wandelen is het meest populair met 9,7 miljoen activiteiten. De Veluwe is één van de populairste vakantiebestemmingen van Nederland. Nederlanders brengen jaarlijks zo'n 1,7 miljoen vakanties door op de Veluwe, ongeveer 7,6 miljoen nachten. Wandelen, fietsen en het bezoeken van een natuurgebied behoren tot de top 10 meest ondernomen activiteiten tijdens een vakantie op de Veluwe (bronnen: CVO 2017-2018 en CVTO 2015). Om al die bezoekers een mooie tijd te geven is het belangrijk dat de recreatieve voorzieningen (in de natuur) in een goede staat zijn. De terreineigenaren, die primair voor het beheer van de recreatieve infrastructuur zorgen, geven aan geen dekkende vergoeding te ontvangen, terwijl de vraag naar recreatieve voorzieningen alleen maar is toegenomen. Bovendien profiteren ook anderen van de recreatieve infrastructuur. In de ogen van de terreineigenaren is de basis daarmee scheef: de lasten en lusten zijn niet goed verdeeld. De Veluwe Alliantie, een afvaardiging van Veluwse stakeholders en ook het bestuur van het gebiedsprogramma 'Veluwe op 1', vraagt zich daarom af: "Hoe komen we tot een duurzame bekostiging van het beheer van de toeristisch recreatieve infrastructuur op de Veluwe?" De Veluwe Alliantie heeft de Taskforce Financiering Recreatieve Infrastructuur op de Veluwe in het leven geroepen om zich te buigen over deze vraag.

1.1 Opdracht

De Taskforce Financiering Recreatieve Infrastructuur op de Veluwe heeft aan ons bureau gevraagd of we een aantal feiten en cijfers rondom de lusten en lasten van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe in kaart willen brengen. De resultaten van ons onderzoek komen samen in een zogenaamd 'huishoudboekje'. Het huishoudboekje vormt de basis waarmee de Taskforce het gesprek met verschillende partijen (overheid, ondernemers, beheerders en burgers) kan voeren over het duurzaam bekostigen van de recreatieve infrastructuur. Het is daarbij belangrijk dat er duidelijke afspraken zijn over wat er precies bedoeld wordt met 'uitgaven', 'beheer en onderhoud' en 'recreatieve voorzieningen op de Veluwe',

omdat in eerdere gesprekken over de bekostiging vaak met verschillende getallen, grootheden en definities is gewerkt.

1.1.1 Onderzoeksvragen

Het huishoudboekje geeft een overzicht van het volgende:

1. Inzicht in de daadwerkelijke uitgaven (ofwel 'lasten') die op dit moment worden gemaakt voor de recreatieve infrastructuur op de Veluwe en de partijen die deze uitgaven dragen;
2. Inzicht in en kwantificering van de baten (ofwel 'lusten') die de recreatieve infrastructuur op de Veluwe levert en de partijen die van deze baten genieten;
3. Inzicht in de reeds bestaande structurele publieke en private geldstromen die direct en indirect naar de recreatieve infrastructuur van de Veluwe lopen en de partijen die hierin voorzien.

1.1.2 Fasering

Er is samen met de Taskforce Financiering Recreatieve Infrastructuur op de Veluwe besloten om het onderzoek gefaseerd aan te pakken. In fase één kijken we naar de uitgaven (onderzoeksvraag 1) en in fase twee naar lusten en geldstromen (onderzoeksvragen 2 en 3). Het document voor u betreft de resultaten van fase twee van het onderzoek, waarin we ingaan op de volgende vragen:

1. Wat verstaan we onder de lusten, ofwel baten van de Veluwe?
2. Wat is de waarde in euro's van een aantal van deze baten?
3. Welke partijen profiteren van de baten?
4. Wat zijn de structurele geldstromen ten behoeve van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe?
5. Hoe groot zijn deze geldstromen in euro's?

De resultaten van fase één en fase twee samen geven een totaalbeeld van de lusten en lasten van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe.

1.2 Onderzoeksaanpak

1.2.1 Methodiek

Voor het beantwoorden van onderzoeksvragen twee en drie, inzicht in de baten en geldstromen, hanteren we een methodiek die bestaat uit twee onderdelen:

1. Een inventarisatie onder een steekproef van beheerders en eigenaren van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe om te bepalen welke en hoe groot de geldstromen ten behoeve van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe zijn.
2. Een deskstudie van bestaande onderzoeken en andere bronnen.

Op basis van bovenstaande onderdelen is het mogelijk om een *indicatie* te geven van de baten en geldstromen voor het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur voor de gehele Veluwe.

1.2.2 Begeleidingscommissie

Ter ondersteuning van het onderzoek is er een begeleidingscommissie ingesteld bestaande uit Theo Meeuwissen (Geldersch Landschap & Kasteelen), Marieke Fokkert en Wim Kuster (Gemeente Ede), Bas Nijenhuis (Veluwe Team), André Licht (De Hertshoorn), Jan Henst (provincie Gelderland), en Johan Kaspers (Brederode Advies).

De begeleidingscommissie heeft ondersteuning gegeven bij de afbakening van het onderzoek en het geven van feedback op (tussentijdse) resultaten.

1.2.3 Inventarisatie

We hebben samen met de begeleidingscommissie bepaald welke partijen we voor het onderzoek wilden benaderen. Er is, vanwege de vergelijkbaarheid met deel 1 van het Huishoudboekje, besloten om dezelfde partijen te benaderen als bij deel 1 en ze tevens in dezelfde drie groepen in te delen. Het gaat om beheerders van extensieve infrastructuur, intensieve infrastructuur en routebeheerders. Deze partijen samen zijn een goede afspiegeling van de verschillende typen beheerders van de recreatieve infrastructuur. Aan de inventarisatie hebben acht partijen meegedaan, zie tabel 1.1 hieronder:

Tabel 1.1. Overzicht partijen die hebben deelgenomen aan het onderzoek voor deel 2

Beheerders extensieve infrastructuur	Beheerders intensieve infrastructuur	Routebeheerders
1. Geldersch Landschap & Kasteelen	4. Gemeente Ede	8. Routebureau Veluwe
2. Staatsbosbeheer	5. Gemeente Nunspeet	
3. Natuurmonumenten	6. Gemeente Apeldoorn	
	7. Leisure Lands	

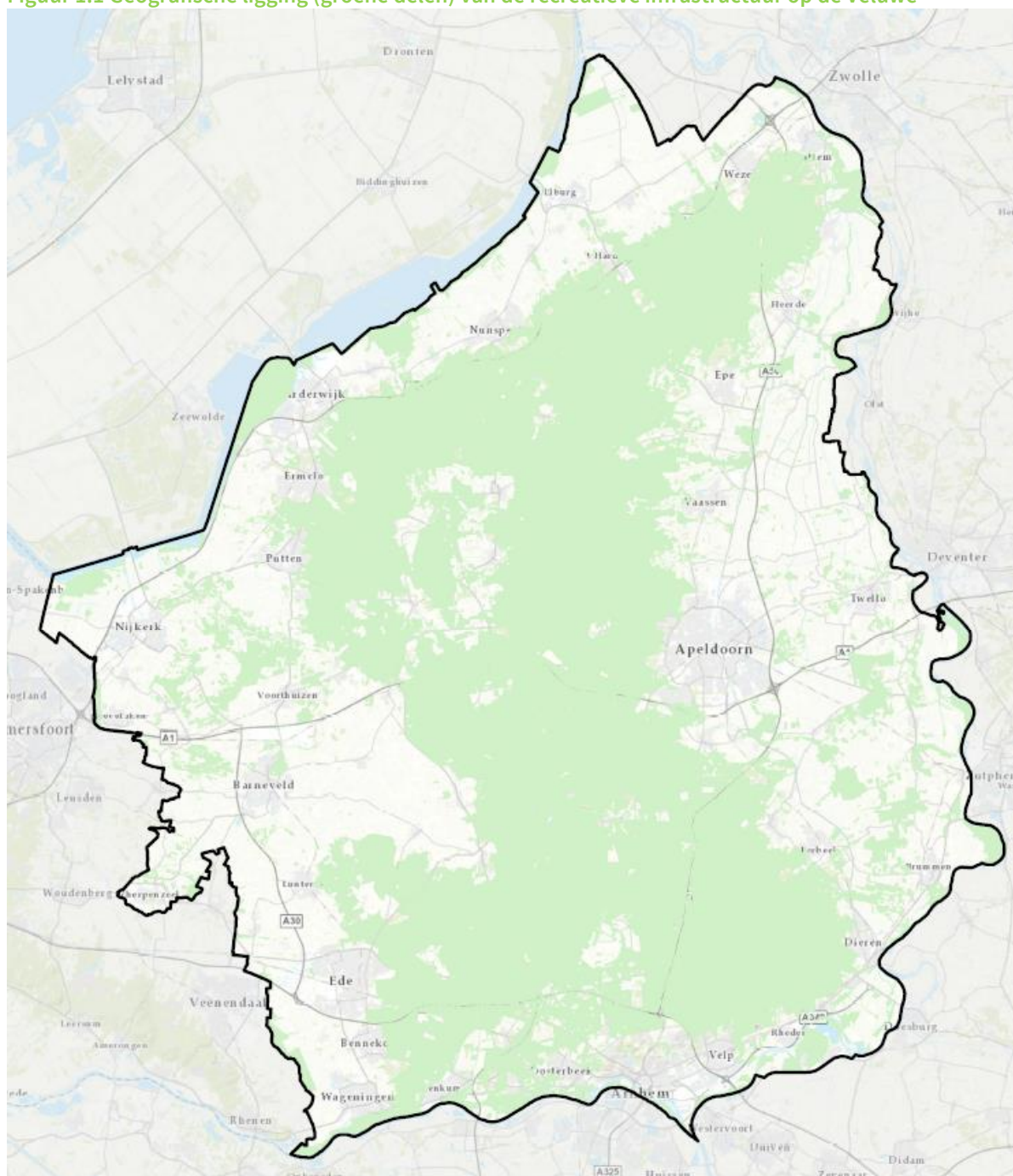
Bovenstaande partijen bezitten en beheren samen ongeveer 42% van het areaal dat valt binnen het onderzoeksgebied, zie kaart op de volgende bladzijde. Op basis van deze steekproef kunnen we belangrijke *richtinggevende* uitspraken doen. We hebben daarbij wel met alle partijen afgesproken dat we zorgvuldig met hun gegevens omgaan en dat informatie niet herleidbaar is tot een specifieke organisatie of ondernemer.

De partijen in tabel 1.1 hebben van het Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd een verzoek gekregen om deel te nemen aan het onderzoek. Ze hebben een e-mail ontvangen met informatie over het onderzoek, de vragenlijst en een datumprikker. Met de deelnemende partijen is vervolgens een afspraak gemaakt om de ingevulde vragenlijst te bespreken, tijdens een telefonisch interview van ongeveer 15 tot 30 minuten. De vragenlijst staat in bijlage 1.

De vragenlijst is ontwikkeld met de begeleidingscommissie en gaat uit van dezelfde uitgangspunten en definities als deel 1 van het Huishoudboekje. Voor een omschrijving van de definitie van de recreatieve infrastructuur verwijzen we de lezer naar hoofdstuk 2.1 uit deel 1 van het Huishoudboekje. De geografische afbakening van het onderzoeksgebied staat op de kaart op de volgende bladzijde (groene gebied).

Aanvullend op bovenstaande beheerders is ook de Provincie Gelderland benaderd voor informatie, zijn een drietal ondernemers benaderd, het gaat om Vakantiepark Liederholt, Camping De Hertshoorn en Hotel Bilderberg Oosterbeek en is het Gelders Particulier Grondbezit gevraagd om een aantal cijfers bij de achterban te verifiëren.

Figuur 1.1 Geografische ligging (groene delen) van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe

Bron: Provincie Gelderland, 11-04-2019

©Patrick Kuiper / imaginary_nl, via Flickr.com, CO

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2: Baten

In hoofdstuk twee geven we een beschrijving van de baten, ofwel lusten, die de recreatieve infrastructuur op de Veluwe genereert. Eerst geven we aan wat we verstaan onder 'baten' en welke baten zijn meegenomen voor dit onderzoek. Vervolgens beschrijven we van een aantal baten welke financiële waarde ze representeren. Tot slot geven we een beschrijving van de baathouders, ofwel de partijen die van de baten genieten.

Hoofdstuk 3: Geldstromen

In hoofdstuk drie geven we een overzicht van de structurele geldstromen ten behoeven van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe. Eerst schetsen we wat we onder geldstromen en financieringsbronnen verstaan en geven per bron een omschrijving, een orde van grootte en de herkomst.

©Cycletours Holidays (CC BY-ND 2.0)

2 Baten van de Veluwe

“We maken gebruik van de natuur omdat ze waardevol is, maar we verliezen haar omdat het gratis is’. Mede dankzij deze uitspraak van TEEB¹–directeur Pavan Sukhdev neemt de laatste jaren de aandacht voor de waarde van natuur toe. De waarde en het duurzaam benutten van natuur worden wel samengevat in de metafoor van ‘natuurlijk kapitaal’. Natuur is van grote waarde omdat ze allerlei diensten levert aan de mens.”
Fragment uit ‘Natuurlijk Kapitaal: naar waarde geschat’ van het Planbureau voor de Leefomgeving (2016).

Dezelfde redenering gaat ook op voor de recreatieve infrastructuur op de Veluwe. Miljoenen mensen maken gebruik van de, meestal gratis, recreatieve infrastructuur. De kwaliteit staat echter onder druk: de financiering van het beheer en onderhoud brengt grote financiële lasten met zich mee, die zich niet altijd makkelijk laten terugverdienen, vanwege de publieke (en ‘gratis’) functie van de infrastructuur. Het is interessant om een gevoel te krijgen bij de (dis)balans tussen hoe de financiële lasten zich verhouden tot de lusten (ofwel de baten). Daarom wordt in dit hoofdstuk onderzocht wat de financiële waarde is van de baten die voortkomen uit de recreatieve infrastructuur van de Veluwe.

2.1 Inleiding

2.1.1 Wat verstaan we onder baten?

Volgens het Van Dale woordenboek betekent ‘baat’: nut, (er) voordeel (van hebben) en winst. Daarbij kan er onderscheid gemaakt worden tussen financiële baten, zoals het innen van parkeergeld bij een natuur- of recreatieterrein, en niet-financiële baten, zoals een versterkt identiteitsgevoel die een natuurgebied kan geven. Voor het Huishoudboekje wordt van een aantal baten de *financiële* waarde bepaald. De vraag hierbij is: welke

¹ TEEB staat voor ‘The Economics of Ecosystems and Biodiversity’: <http://www.teebweb.org/resources/ecosystem-services/>

baten moeten dan worden onderzocht? Om tot een goede selectie te komen is gekeken naar het gedachtengoed van 'ecosysteemdiensten'. Binnen dat gedachtengoed is er een groeiende aandacht voor het meten en bepalen van de baten van de natuur in financiële waarde (euro's)^{D1, D3}. Hierbij wordt de natuur gezien als een geheel van ecosysteemdiensten^{D2}.

In de literatuur worden verschillende indelingen gehanteerd om de ecosysteemdiensten (of baten) te categoriseren. Deze gaan nagenoeg allemaal over de baten die *natuur* levert. Het Huishoudboekje heeft echter als focus de *recreatieve infrastructuur* op de Veluwe. Alleen door de aanwezigheid van deze infrastructuur is de natuur toegankelijk en voor de bezoekers te beleven. Daarom zijn, in overleg met de begeleidingscommissie, baten geselecteerd waarbij er een link is met het kunnen *beleven* van natuur. Het gaat dus niet om een complete lijst. De volgende baten zijn geselecteerd voor het onderzoek en worden in hoofdstuk 2.2 tot en met 2.5 nader beschreven:

- Bestedingen recreatie en toerisme
- Werkgelegenheid in recreatie en toerisme sector
- Gezondheid en groen
- Recreatieve beleving

Aanvullend heeft de begeleidingscommissie ons gevraagd om inzichtelijk te maken hoe groot de financiële waarde is van de baat 'woongenot nabij groen'. Deze baat bespreken we als 'casestudy', omdat deze baat vooral voortkomt uit de nabijheid van 'groen', en niet zozeer vanuit de aanwezigheid van de recreatieve infrastructuur. Deze baat beschrijven we in hoofdstuk 2.6.

2.1.2 Bepalen van de financiële waarde

Over het bepalen van de financiële waarde van de baten is veel discussie^{D2}. Voorstanders zien het economisch waarderen van natuur als een belangrijk middel om de waarde van natuur voor het voetlicht te brengen en een meer volwaardige plek te geven in het proces van planning en besluitvorming. Het geeft een kwantitatieve dimensie aan het debat. Tegenstanders menen dat de waarde van natuur niet in één getal te vangen is en dat natuur een ongrijpbare waarde heeft. Ook hebben tegenstanders kritiek op de methoden die worden gebruikt^{D4}.

Met alle kritiek in gedachten, is er behoefte om voor het gesprek over een duurzame financiering van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe een aantal cijfers beschikbaar te hebben. Met deze cijfers kan er namelijk gesproken worden over de (dis)balans tussen de lasten (de uitgaven die beheerders van de infrastructuur hebben) en de lusten (de financiële baten die de recreatieve infrastructuur oplevert). Het gaat daarbij niet om de exacte waarden, maar om met behulp van de cijfers een gevoel te krijgen van de orde van grootte van die (dis)balans.

Voor het bepalen van de financiële waarde gelden deze uitgangspunten:

- Het onderzoek richt zich op het waarderen van een aantal baten in euro's, ofwel de financiële waarde. Dit is een proces waarbij er op basis van verschillende aannames een bedrag in euro's aan een bepaalde baat wordt gekoppeld, die normaliter niet in euro's wordt uitgedrukt.
- De focus ligt op baten die een *link hebben met de recreatieve infrastructuur*. De baten die de natuur als geheel levert blijven dus *buiten* beschouwing.
- Er wordt gebruik gemaakt van *bestaande* bronnen. Door de focus op baten gelinkt aan de recreatieve infrastructuur is dat een uitdaging, omdat de meeste literatuur gaat over de baten van natuur als geheel.
- Er wordt waar dat mogelijk is, berekend wat de baten voor de Veluwe zijn. Dat is echter niet voor alle baten mogelijk, in verband met het ontbreken van informatie.

In de volgende vijf hoofdstukken laten we zien hoe we de financiële waarde van de geselecteerde baten hebben bepaald.

Fietsers op de Veluwe ©Hertshoorn (beschikbaar gesteld voor deze publicatie)

2.2 Waarde van de baat 'bestedingen'

2.2.1 Inleiding

Eén van de meest voor de hand liggende baten van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe, zijn de *bestedingen* die recreanten en toeristen doen. Bestedingen aan dagrecreatie, zoals het huren van een fiets, aan eten en drinken en aan verblijf. Het geeft een vertekend beeld om het totaal van de recreatief-toeristische bestedingen te nemen als de baat. De partijen waar de bestedingen terecht komen, maken immers ook kosten. Daarom is het wenselijk om te achterhalen wat een bedrijf overhoudt als rendement op die bestedingen. Let op! Het rendement is berekend als het bedrijfsresultaat gedeeld door de bedrijfsopbrengsten, maar is niet te verwarren met winst of met wat een ondernemer netto besteedbaar heeft. Een ondernemer moet bijvoorbeeld nog zijn afschrijvingen en investeringen bekostigen van het bedrijfsresultaat. Zie bijlage 3 voor een volledige beschrijving van de berekening.

2.2.2 Berekening van de financiële waarde

Het rendement op de bestedingen gebruiken we dus om de financiële waarde te bepalen van de baat 'bestedingen recreatie en toerisme'. Voor deze waardebepaling hebben we het volgende nodig:

1. Het totaal van recreatief-toeristische bestedingen in euro's, gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe.
2. Het rendement van ondernemers op die recreatief-toeristische bestedingen.

Informatiebronnen

Om de bestedingen te bepalen is gebruikt gemaakt van verschillende landelijke (en betrouwbare) onderzoeken. In die onderzoeken wordt zowel het aantal activiteiten / vakanties bepaald, en tevens de orde van grootte van de bestedingen. Het gaat om de volgende onderzoeken:

- Dagrecreatie van Nederlanders: Continu Vrije Tijds Onderzoek (CVTO)
- Binnenlandse vakanties: Continue Vakantie Onderzoek (CVO)

- Buitenlandse vakanties: CBS en Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT)
- Zakelijke vakanties: Continu Zakelijk Onderzoek (CZO)

Voor dagrecreatie van buitenlanders is er geen informatie bekend.

Voor het becijferen van het rendement op de bestedingen is gebruikt gemaakt van cijfers van het CBS.

Rekensom

Voor het berekenen van de financiële waarde is steeds deze rekensom toegepast:

Rekensom: # personen x besteding per persoon (in euro's) x rendement (in %) = financiële waarde.

In bijlage 3 leggen we in detail uit hoe de berekening van het rendement op de bestedingen tot stand is gekomen en welke aannames en afbakeningen we hebben gehanteerd.

Aandachtspunten

Er zijn veel aannames en afbakeningen gebruikt. Het is belangrijk om deze te kennen, omdat zij bepalen wat de uiteindelijke waarde is. Zie daarvoor bijlage 3. De belangrijkste hebben we hieronder gezet:

- De berekening is mogelijk een onderschatting van de totale waarde, want bij een aantal landelijke onderzoeken is de geografische afbakening kleiner dan de afbakening van dit onderzoek. Bestedingen die zijn gedaan in een aantal gemeenten zijn daarom niet meegenomen.
- Ook is besloten om vervoerskosten niet mee te nemen, omdat we er van uitgaan dat deze bestedingen veelal buiten de Veluwe worden gemaakt, en daarnaast is het lastig om het rendement ervan te bepalen.
- Mogelijk is de berekening een overschatting van de totale waarde, omdat het rendement van ondernemers aan de hoge kant is. Dit komt omdat het CBS bepaalde bedrijfskosten niet meeneemt in haar definitiekader. Het rendement kan dus niet als 'winst' worden beschouwd, want een ondernemer moet bijvoorbeeld nog zijn afschrijvingen en investeringen bekostigen.

Met bovenstaande kanttekeningen in gedachten, denken we toch een goede indicatie te kunnen geven van de financiële waarde van de baat 'bestedingen'. In onderstaande tabel vatten we de berekening samen.

Tabel 2.1: Overzicht financiële waarde van de baat 'bestedingen recreatie en toerisme'

Type bestedingen	Bedrag (euro's)	Rendement (%)	Waarde (euro per jaar)
Categorie: dagrecreatie Omvang Veluwe: 24 miljoen recreanten per jaar			
Eten en drinken	€ 1,10	14,27%	€ 3,8 milj.
Winkels	€ 0,32	5,49%	€ 0,4 milj.
Overige bestedingen	€ 1,79	6,12%	€ 2,7 milj.
Categorie: binnenlandse vakanties Omvang Veluwe: 0,8 miljoen vakantiegangers per jaar			
Verblijf	€ 106,90	14,46%	€ 12,3 milj.
Eten en drinken	€ 35,70	14,27%	€ 4,0 milj.
Winkels	€ 24,10	5,49%	€ 1,1 milj.
Overige bestedingen	€ 12,60	6,12%	€ 0,6 milj.
Categorie: buitenlandse vakanties Omvang Veluwe: 0,2 miljoen vakantiegangers per jaar			
Verblijf	€ 212,72	14,46%	€ 6,0 milj.
Eten en drinken	€ 120,74	14,27%	€ 3,4 milj.

Type bestedingen	Bedrag (euro's)	Rendement (%)	Waarde (euro per jaar)
Winkels	€ 57,49	5,49%	€ 0,6 milj.
Overige bestedingen	€ 91,99	6,12%	€ 1,1 milj.
Categorie: zakelijke vakanties		Omvang Veluwe: 0,1 miljoen vakantiegangers per jaar	
Verblijf	€ 114,63	14,25%	€ 1,9 milj.
Overige bestedingen	€ 75,10	6,12%	€ 0,5 milj.
TOTAAL WAARDE PER JAAR			€ 38,4 milj.

Bronnen: CVTO, CVO, CBS, OIT en CZO, bewerking door Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd

2.2.3 Conclusie

- ⇒ De **financiële waarde** van de baat 'bestedingen recreatie en toerisme', gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe, bedraagt **ongeveer 38 miljoen euro per jaar**.
- ⇒ Er zijn echter veel verschillende aannames gehanteerd om tot deze waarde te komen, zie bijlage 3. Het is daarom van belang om bovenstaande waarde als een **indicatie** te zien, en niet als een absolute waarheid.

Serveerster restaurant, ©LuckyLife11 via Pixabay.com

2.3 Waarde van de baat 'werkgelegenheid'

2.3.1 Inleiding

Recreatieve voorzieningen zoals horeca, verblijfsaccommodaties en aanbieders van vrijetijdsactiviteiten, leveren werkgelegenheid op. De economische betekenis van recreatie en toerisme in de zin van werkgelegenheid is groot:

- Wereldwijd zorgde het toerisme (in 2017) voor ruim 313 miljoen banen en een bijdrage aan het bruto binnenlands product van 10,4%^{WG1}.
- Voor Nederland geldt in datzelfde jaar een werkgelegenheid van 761 duizend banen en een bijdrage aan het bruto binnenlands product van 4,3%^{WG2}.
- Voor de Veluwe geldt dat in 2017 ruim 21.500 mensen op de Veluwe een baan in de vrijetijdseconomie hebben. Dat komt neer op iets meer dan 6% van de totale werkgelegenheid^{WG10}.

We zijn binnen dit onderzoek niet geïnteresseerd in het aantal banen die recreatie en toerisme opleveren, maar naar de *financiële waarde* die de werkgelegenheid op de Veluwe op het gebied van toerisme en recreatie representeert. Als mensen aan het werk zijn genereert dit niet alleen maatschappelijke economische spin-off (mensen doen allerlei aankopen met hun geld), het levert de overheid een besparing op werkloosheidsuitkeringen en extra loonbelasting op.

2.3.2 Berekening van de financiële waarde

Er is geen standaard aanpak om financiële waarde te berekenen van de werkgelegenheid. We maken daarom gebruik van een eigen aanpak, waarbij we ons hebben laten inspireren door de studie 'Waardebepaling instandhouding erfgoed', van Witteveen+Bos in opdracht van GLK. De financiële waarde van de werkgelegenheid kunnen we als volgt becijferen:

- De economische spin-off: ofwel het 'vrij besteedbaar inkomen' van een werknemer naast de vaste lasten.
- De loonbelastingopbrengsten voor de overheid.

- De kosten voor het vermijden van werkloosheidsuitkeringen voor de overheid.

Economische spin-off

Om de economische spin-off te berekenen, is gekeken naar wat een gemiddelde werknemer in de recreatie en toerisme sector te besteden heeft, naast zijn vaste lasten. Met andere woorden, we bepalen het 'vrij besteedbaar inkomen'. Om dit vrij besteedbaar inkomen te bepalen moeten we het volgende weten:

1. Hoeveelheid banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe.
2. Hoogte (in euro's) van een gemiddeld salaris in de recreatie en toerisme sector.
3. De hoogte (in euro's) van de gemiddelde vaste lasten.

Met behulp van bovenstaande informatie kan dan het vrij besteedbaar inkomen worden berekend aan de hand van de rekensom: aantal fte x gemiddeld jaarsalaris x % van het salaris dat over blijft ná belastingen x % van het salaris dat overblijft ná aftrek van de vaste lasten = waarde van de baat. In bijlage 4 laten we in detail de berekening zien. Conclusie:

- ⇒ Het vrije besteedbare inkomen van werknemers in de recreatie en toerisme sector gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe kan geschat worden op ongeveer 80 miljoen euro.

Belastingopbrengsten

We berekenen wat de belastingopbrengsten zijn voor de overheid van de personen die werkzaam zijn in de recreatie en toerisme sector. Om belastingopbrengsten te bepalen is het volgende nodig:

1. Hoeveelheid banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe.
2. Hoogte (in euro's) van een gemiddeld salaris in de recreatie en toerisme sector.
3. De hoogte (%) van loonbelasting en premie volksverzekeringen.
4. Berekenen van de belastingopbrengsten.

Met behulp van bovenstaande informatie kan dan het vrij besteedbaar inkomen worden berekend aan de hand van de rekensom: aantal fte x gemiddeld jaarsalaris x % van het salaris dat bestemd is voor belastingen = waarde van de baat. In bijlage 4 laten we in detail de berekening zien. Conclusie:

- ⇒ De loonbelastingopbrengsten voor de overheid van personen werkzaam in de recreatie en toerisme sector gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe kan geschat worden op ongeveer 73 miljoen euro.

Besparing werkloosheidsuitkering

We berekenen wat de kosten zouden zijn als alle werknemers, werkzaam in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe, allemaal tegelijk werkloos zouden worden. We kijken dus naar wat de kosten zijn als de werkgelegenheid er niet is. Deze werkloosheid zou namelijk zorgen voor een toename van de kosten op werkloosheidsuitkeringen. Om deze kosten te bepalen doorlopen we een aantal stappen:

1. Bepalen van het aantal banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe.
2. Bepalen van de waarde van een uitkeringsmaand.
3. Bepalen van het aantal werklozen.
4. Berekenen van de bespaarde kosten.

Met behulp van bovenstaande informatie kan dan de besparing op werkloosheidsuitkeringen worden berekend aan de hand van de rekensom: aantal fte x waarde uitkeringsjaar x % langdurig werkloos x = waarde van de baat. In bijlage 4 laten we in detail de berekening zien. Conclusie:

- ⇒ Dit betekent dat de besparing op structurele werkloosheidsuitkeringen in de recreatie en toerisme sector, gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur, geschat kan worden op bijna 26 miljoen euro.

2.3.3 Conclusie

- ⇒ De **financiële waarde** van de baat 'werkgelegenheid in de recreatie en toerisme sector' op de Veluwe, bedraagt **ongeveer 178 miljoen euro per jaar**.
- ⇒ Er zijn veel verschillende aannames gehanteerd om tot deze waarde te komen, zie bijlage 4. Het is hierdoor van belang om bovenstaande waarde als een **indicatie** te zien, en niet als een absolute waarheid.

Nordic walking op de Veluwe, ©Hertshoorn (beschikbaar gesteld voor deze publicatie)

2.4 Waarde van de baat 'gezondheid'

2.4.1 Inleiding

In een brief aan het kabinet, ondertekend door directeuren en leden van de Raad van Bestuur van onder andere Menzis, GGD Nederland, Ziekenhuis Gelderse Vallei en Alterra, wordt de oproep gedaan om gebruik te maken van de kracht van groen, vooral in stedelijke gebieden, omdat er veel gezondheidswinst te behalen is^{G1}. In diezelfde brief wordt namelijk gezegd dat een groene en natuurlijke omgeving een positieve uitwerking heeft op de gezondheid van mensen.

Er zijn heel wat onderzoeken beschikbaar over de relatie tussen groen en gezondheid, een kleine greep hieruit:

- Kinderen in een kinderopvangcentrum met een meer natuurlijke buitenspeelomgeving hebben een betere motoriek dan kinderen in het centrum van de stad en maken daardoor minder ongelukken in het verkeer^{G2}.
- Uit diagnoses van huisartsen blijkt dat van de 24 ziektebeelden er 18 beduidend minder voorkwamen in een omgeving met groen op minder dan 1 km van het woonhuis, met name angststoornissen en depressieve klachten. Bij kinderen gold dit effect nog sterker^{G1}.
- Onderzoek naar 'groen bewegen' in het buitengebied in het Verenigd Koninkrijk laat zien dat er voordelen waren op het gebied van de mentale gezondheid, zoals een hogere eigenwaarde en het beter om kunnen gaan met angst, depressie en spanningen^{G3}.

Een natuurlijke omgeving en het kunnen bewegen daarin levert dus gezondheidsvoordelen op. Vooral op het gebied van depressie, angststoornissen en obesitas^{G4}.

Over het *kwantificeren* van gezondheidsvoordelen in een financiële waarde, in de vorm van bijvoorbeeld vermeden zorgkosten, is echter niet of nauwelijks iets te vinden in de literatuur^{G4}. Voor het Huishoudboekje is gezocht naar een betrouwbare én Nederlandse case om de gezondheidsvoordelen van een groene omgeving te vertalen naar een financiële waarde. Er is één onderzoek beschikbaar, van KPMG. Dit onderzoek is in 2012 gepubliceerd en heeft als titel 'Groen, gezond en productief'^{G5}.

2.4.2 Berekening van de financiële waarde

Resultaten uit bestaande onderzoeken

In het onderzoek van KPMG is aan de hand van twee casussen in kaart gebracht of het *investeren* in groen leidt tot een economische meerwaarde. De eerste casus richt zich op de economische effecten van aanleg van 10% extra groen op het voorkomen van depressie. De tweede casus berekent de economische effecten van het realiseren van de groennorm in woonwijken via overgewicht op diabetes. Beide casussen zijn onderzocht in de Amsterdamse wijk Bos en Lommer. Zowel de kosten als de baten van het aanleggen van meer groen tellen mee in de effectenrekeningen.

De specifieke details over het onderzoek (bronnen, methode, etc.) staan uitgebreid beschreven in het onderzoeksrapport: <http://www.biodiversiteit.nl/teeb/teeb-groen-gezond-en-productief>.

Uit het onderzoek 'Groen, gezond en productief' van KPMG blijkt:

- Casus 1: 10% extra groen in Bos en Lommer:
 - Het onderzoek verwacht dat het aantal depressieve patiënten met 130 personen zal afnemen.
 - De kosten van verzuim en zorg zouden als gevolg daarvan jaarlijks 800.000 euro lager uitvallen.
 - De verwachte terugverdientijd van aanleg en onderhoud van het extra groen ligt tussen 5 en 12 jaar.
- Casus 2: meer bewegen door meer groen in de wijk:
 - Het effect van de groene interventie is gering. Van de 1.715 jongens tussen 6 en 12 jaar in de wijk Bos en Lommer zullen er slechts 19 minder kinderen met overgewicht zijn. Het effect van deze 19 kinderen op de afname van diabetes is vrijwel nihil.
 - Als we kijken naar het economische effect, dan blijkt dat de totale baten (ofwel vermeden zorgkosten) ongeveer 51.000 euro zijn voor de *gehele* levensfase van deze kinderen. De vermeden arbeidskosten zijn ook relatief gering.
- In het KPMG onderzoek maken ze ook een doorkijk naar Nederland:
 - Een voorzichtige opschaling van het effect van 10% meer groen in de woonomgeving voor Nederland zou betekenen dat er jaarlijks 84.000 minder patiënten zich bij de huisarts melden, leidend tot 65 miljoen besparing aan zorgkosten. Daarnaast zou het leiden tot bijna 57.000 minder zieke werknemers, optellend tot totale jaarlijks vermeden arbeidskosten van 328 miljoen euro.
 - Opgeteld bedragen de jaarlijkse besparingen op zorg- en arbeidskosten ruim 394 miljoen euro.

Op basis van de methodiek en resultaten van KPMG heeft de Gemeente Den Haag ook laten uitrekenen wat de economische baten zijn van groen in de stad^{G4}. Bij een toename van het groenareaal in de stad met 10% zullen er jaarlijks circa 4.300 minder patiënten en circa 2.900 minder zieke werknemers zijn. Dit vertegenwoordigt een maatschappelijke kostenbesparing van circa 22 miljoen euro op jaarbasis.

Samengevat geven de resultaten van bovenstaande onderzoeken het volgende beeld:

Tabel 2.2 Resultaten van bestaande onderzoeken 'groen en gezondheid' samengevat

Locatie / onderzoek	# Ziektebeelden	# Onderzochte pers.	Jaarlijkse baat*	Jaarlijkse baat* pp
Bos en Lommer ^{G5}	Twee	34.363	0,8 miljoen euro	23 euro
Den Haag ^{G4}	Zeven	533.026	22 miljoen euro	41 euro
Nederland ^{G5}	Zeven	10.100.000	394 miljoen euro	39 euro

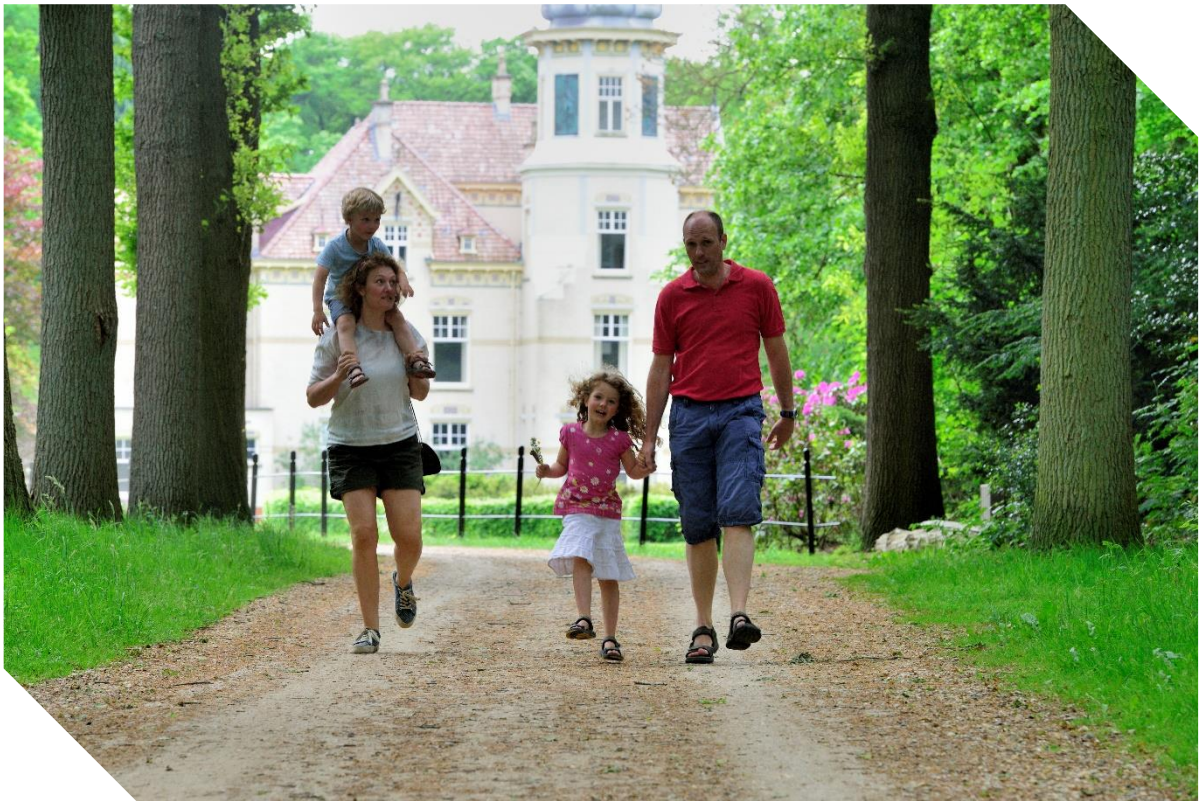
***Let op! In deze onderzoeken moet de 'baat' worden beschouwd als 'vermeden zorgkosten'*

Situatie voor de Veluwe

De gezondheidsvoordelen van de onderzoeken van KPMG en de Gemeente Den Haag gaat over het aanleggen van 10% meer groen *in de stad*. Er zijn helaas geen Nederlandse onderzoeken bekend waarbij de financiële waarde van gezondheid is berekend voor het (*bestaande*) groen *buiten de stad*. Om die reden is het *niet* mogelijk om voor de Veluwe een financiële waarde te berekenen van de baat 'gezondheid'.

2.4.3 Conclusie

- ⇒ Op basis van bovenstaande informatiebronnen kan **geén inschatting** worden gemaakt van de **financiële waarde** van de baat 'gezondheid' voor de Veluwe.
- ⇒ Wel is bekend dat het aanleggen van 10% méér groen in een stedelijke omgeving een jaarlijkse baat van tussen de 23 en 41 euro per persoon kan opleveren, vooral voor ziektebeelden als depressie, angststoornissen en obesitas.

Gezin op de Veluwe, ©Natuurmonumenten (beschikbaar gesteld voor deze publicatie)

2.5 Waarde van de baat 'beleving'

2.5.1 Inleiding

Het bezoeken van de Veluwe en de aanwezigheid van de recreatieve infrastructuur zorgt bij bezoekers voor een recreatieve beleving, in de vorm van plezier, genieten, uitdaging, educatie, etc. We willen in dit hoofdstuk berekenen wat de financiële waarde is van die beleving. Het gaat hier dus *niet* om de bestedingen, maar de waarde van de beleving zelf. In andere woorden: welke prijs is iemand bereid te betalen om die recreatieve beleving te ervaren. In de (wetenschappelijke) literatuur is er een veelvoud aan onderzoeken die dit proberen in kaart te brengen aan de hand van het concept 'willingness to pay'. Bij willingness to pay wordt gekeken naar wat iemand (in theorie) bereid is te betalen voor een bepaalde dienst. In dit geval is die dienst de 'recreatieve beleving'.

2.5.2 Berekening van de financiële waarde

Om de waarde van de belevingsbaten voor de Veluwe te berekenen moeten we het volgende weten:

1. Bepalen van de gemiddelde waarde (prijskaartje) van de belevingsbaat voor de Veluwe.
2. Bepalen van het aantal 'belevings-momenten' op de Veluwe.

Op basis van bovenstaande informatie kunnen we dan de totale belevingsbaten berekenen.

Het gemiddelde 'prijskaartje' is berekend door naar drie bestaande onderzoeken te kijken, die dit 'prijskaartje', hebben bepaald voor een recreatieve beleving. Deze onderzoeken worden in bijlage 5 nader omschreven:

- Onderzoek van Lars Hein (Wageningen Universiteit) met als titel 'Economic Benefits Generated by Protected Areas: the Case of the Hoge Veluwe Forest, the Netherlands', uit 2011.
- Onderzoek van Witteveen+Bos, in opdracht van Geldersch Landschap & Kastelen, met als titel 'Waardebepaling instandhouding erfgoed', uit 2017.
- Kentallen Waardering Natuur, Water, Bodem en Landschap Hulpmiddel bij MKBA's – 1e editie. E.C.M. Ruijgrok, Witteveen + Bos. 2006.

Op basis van bovenstaande bronnen is de gemiddelde betalingsbereidheid uitgerekend voor de Veluwe. Deze is 0,98 euro per recreatieve belevenis (één persoon kan meerdere belevenissen hebben). Zie bijlage 5 voor de detail berekening.

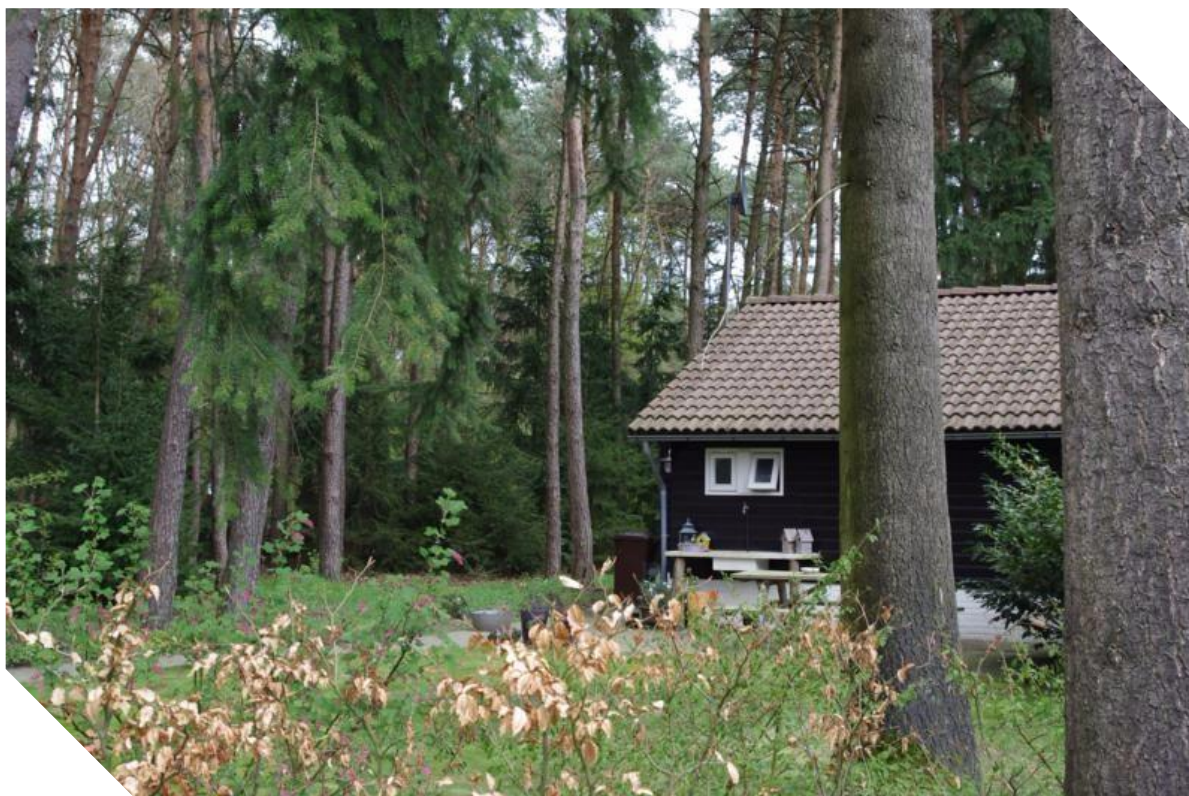
Om het aantal recreatieve belevenissen te berekenen hebben we gekozen om het aantal recreanten en vakantiegangers, uitgerekend voor de baat 'bestedingen' (zie hoofdstuk 2.2. en bijlage 3) als uitgangspunt te nemen. We gaan er daarbij vanuit dat elke recreant en elke vakantieganger één recreatieve belevenis ervaart. Het gaat in totaal om ruim 25,5 miljoen recreanten en vakantiegangers op de Veluwe, dus ook evenveel belevenissen.

Rekensom: gemiddelde prijskaartje per beleving x aantal belevenis-momenten per jaar = waarde van de baat. Dit komt neer op een totale waarde van ruim 25 miljoen euro per jaar.

2.5.3 Conclusie

- ⇒ De **financiële waarde** van de baat 'recreatieve beleving' voor de Veluwe bedraagt ongeveer **25 miljoen euro per jaar**.
- ⇒ Er zijn veel verschillende aannames gehanteerd om tot deze waarde te komen, zie ook bijlage 5. Het is hierdoor van belang om bovenstaande waarde als een **indicatie** te zien, en niet als een absolute waarheid.

Vakantiewoning 'Het kleine huisje op de Veluwe' in Otterlo, ©Het Kleine Huis

2.6 Casestudy: woongenot nabij groen

2.6.1 Inleiding

Twee jaar geleden kopte Omroep West: 'Woningen in Den Haag bijna twee miljard euro meer waard door groen in de stad'^{w1}. Dat woningen meer waard zijn door groen is intussen door verschillende onderzoeken aangetoond². Buck Consultants maakte daar voor de Gemeente Den Haag een overzicht van^{w2}:

Tabel 2.3 Overzicht stijging woningwaarde (op basis van bestaande onderzoeken)

Stijging woningwaarde	Bron	Toelichting
6% - 8%	Fennema (1995)	Groen bevindt zich binnen een straal van 400m van de woning
6% - 12%	Luttik & Zijlstra (1997)	Binnenwijks groen geeft lagere stijging woningwaarde; uitzicht op open ruimte geeft hogere stijging woningwaarde
6% - 7%	Van Leeuwen (1997)	Regionaal groen geeft lagere stijging woningwaarde; lokaal groen geeft hogere stijging woningwaarde
4,5% - 15%	Bervaes & Vreke (2004)	Uitzicht op plantsoen geeft lagere stijging woningwaarde; uitzicht op park geeft hogere stijging woningwaarde
4% - 10%	Wagteveld (2007)	Afstand tot 100m geeft lagere stijging woningwaarde; woning <i>in</i> het groen geeft hogere stijging van woningwaarde
€ 24,81 m ²	Van Dam (2006)	Waarestijging per m ² bij aanwezigheid van parken en plantsoenen binnen een straal van 50m

² Het gaat om het verschil in huizenprijzen, ofwel de OZB-waarde, tussen huizen dichtbij groen en huizen *niet* dichtbij groen.

Stijging woningwaarde	Bron	Toelichting
3,4%	Donovan & Butry (2009)	Bijdrage van bomen aan de woningwaarde
1,6% - 16%	Daams, Sijtsma & Van de Vlist (2016)	Beleefde aantrekkelijkheid bepaalt de waarde­stijging van woningen; nationaal onderscheidend groen leidt tot hoge stijging én uitstralingsgebied

Bron: 'Waardestelling groen in Den Haag'. Buck Consultants. 2012

Buck Consultants heeft berekent dat de impact van het Haagse groen op de vastgoedwaarde van woningen in Den Haag circa 1,9 miljoen euro bedraagt. Dat is 4% van de woningwaarde, gemiddeld ongeveer 75.000 euro per woning.

2.6.2 Berekening van de financiële waarde

Op de Veluwe is ook onderzocht wat de financiële waarde is van het wonen nabij groen. Het gaat om deze twee bestaande onderzoeken, die we hieronder nader toelichten:

- 'The Effect of Natural Space on Nearby Property Prices: Accounting for Perceived Attractiveness'. Daams, Sijtsma & Van der Vlist. Land Economics, 92(3), 389-410, 2019^{W3}.
- 'De Veluwe verdient beter!'. Bade & Van der Schroef. 2006^{W4}.

Onderzoek 1: Daams *et al.*

De studie van Daams *et al.* laat zien dat woningen gemiddeld 16,0% meer waard zijn als zij binnen 0,5 kilometer van een aantrekkelijke natuurplek gelegen zijn. Ze hebben hiervoor gebruik gemaakt van de 'Hotspotmonitor'. De Hotspotmonitor geeft inzicht in welke plekken als "meest aantrekkelijk" worden gezien. De Veluwe komt uit deze monitor als hotspot naar voren. Het waarde-effect van natuur op woningen verval­ met afstand, tot 1,6% voor woningen op een afstand van 7 kilometer tot een aantrekkelijke natuurplek. Daams *et al.* hebben de meerwaarde afgezet tegen de waarde van een gelijke woning op een afstand van meer dan 7 kilometer van een aantrekkelijke natuurplek.

De resultaten van het onderzoek zijn via een kaart beschikbaar gesteld via deze website:

<http://www.woningwaardenatuur.nl/#/map>. De kaart laat zien dat de woningwaarde-impact van de Veluwe bijna 4,5 miljard euro is. Kanttekening hierbij: de huizenprijs-effecten die gebruikt zijn om de kaart te maken zijn Nederland-breed gemiddelde effecten. Daardoor is het mogelijk dat de kaart de toegevoegde waarde van sommige gebieden overschat en de toegevoegde waarde van andere gebieden onderschat.

Onderzoek 2: Bade en Van der Schroef

In de studie van Bade en Van der Schroef wordt de waarde toevoeging op het onroerend goed in de schil rond het nationaal landschap geschat op 10% en binnen het nationaal landschap op 20%. Op basis van de totale waarde van het onroerende goed en de gemiddelde huizenprijs is berekend dat de waarde toevoeging (minimaal) 4,1 miljard euro is. Deze toegevoegde (WOZ-)waarde kan direct worden herleid tot de natuur.

2.6.3 Conclusie

- ⇒ Op basis van bovenstaande informatiebronnen kan er worden geconcludeerd dat de **financiële waarde** van de baat 'woongenot' voor de Veluwe **tussen de 4,1 en 4,5 miljard euro** bedraagt. Het gaat om een waarde­stijging van de WOZ-waarde van woningen in de nabijheid van groen.
- ⇒ Deze baat is echter vooral gerelateerd aan de aanwezigheid van groen, en niet zozeer aan de aanwezigheid van de recreatieve infrastructuur (ofwel het kunnen beleven van het groen).

2.7 Samenvatting

We hebben voor vier baten, die een link hebben met de recreatieve infrastructuur, onderzocht wat de financiële waarde is. Het gaat om zaken waar normaliter geen prijskaartje aan hangt, maar waarvoor we nu wel hebben berekend wat die waarde *theoretisch* zou kunnen zijn. We hebben ons daarbij gebaseerd op bestaande onderzoeken.

⇒ **Samengevat kunnen we concluderen dat de financiële waarde van baten die binnen dit onderzoek zijn berekend, gerelateerd aan Veluwe recreatieve infrastructuur, minstens 240 miljoen euro per jaar is.**

Let op! Aan deze berekeningen ligt een veelvoud van aannames en afbakeningen ten grondslag. Het is daarom belangrijk om de waarde als een goede inschatting te beschouwen en als input voor gesprekken, maar *niet* als een absolute waarheid.

Tabel 2.4 Overzicht financiële waarde van baten gerelateerd aan Veluwe recreatieve infrastructuur

Baat	Financiële waarde Veluwe	Grondslag voor de waarde berekening
Bestedingen recreatie en toerisme	38 miljoen per jaar	Gebaseerd op het rendement van ondernemers op recreatief-toeristische bestedingen. Let op: dit is <i>niet</i> de winst of netto besteedbaar inkomen van een ondernemer; zie definitie in hoofdstuk 2.2.
Werkgelegenheid in recreatie en toerisme sector	178 miljoen euro	Gebaseerd op vrij besteedbaar inkomen, loonbelastingopbrengsten en vermeden werkloosheidsuitkeringen van personen werkzaam in recreatie en toerisme op de Veluwe.
Gezondheid en groen	Kan niet worden berekend.	Gebaseerd op vermeden zorgkosten.
Recreatie beleving	25 miljoen per jaar	Gebaseerd op de betalingsbereid (prijskaartje) voor een recreatieve beleving.

Aanvullend is nog onderzocht wat de waarde is van wonen in het Veluwe groen. Dat is 4,1 tot 4,5 miljard euro per jaar. Deze waarde is gebaseerd op het verschil tussen de huizenprijs (ofwel de OZB-waarde) van huizen dichtbij Veluws groen en huizen verderaf van Veluws groen. We nemen deze baat niet mee in het totaal, omdat deze baat gerelateerd is aan het groen, en niet aan de recreatieve infrastructuur.

©Kitty Terwolbeck, via Flickr.com, CC BY 2.0

3 Geldstromen

Binnen de Veluwe zijn verschillende financieringsbronnen die het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur mogelijk maken. Het gaat onder andere om diverse subsidies, maar ook bijvoorbeeld de eigen bijdrage die terreineigenaren leveren in de vorm van vrijwilligersinzet. Een eenduidig beeld van die bronnen, waar ze voor zijn en wie ze beschikbaar stelt, ontbreekt. In dit hoofdstuk maken we helder welke structurele financieringsbronnen worden ingezet voor het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur en wie deze bronnen beschikbaar stelt. Met andere woorden: we brengen de geldstromen van het beheer en onderhoud van Veluwe recreatieve infrastructuur in beeld.

3.1 Inleiding

3.1.1 Wat bedoelen we met financieringsbronnen?

Met financieringsbronnen bedoelen we de middelen die de verschillende beheerders inzetten ten behoeve van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe. De Taskforce heeft gevraagd om inzichtelijk te maken om welke structurele, private en publieke, directe en indirecte financieringsbronnen het gaat. Het kunnen middelen in euro's of in natura omvatten. Eenmalige en projectmatige bijdragen laten we in dit onderzoek *buiten* beschouwing.

Om de financieringsbronnen in beeld te brengen is er deskstudie uitgevoerd en zijn verschillende partijen benaderd voor het invullen van een vragenlijst en een kort gesprek. Voor een overzicht zie tabel 1.1 in hoofdstuk 1. Aanvullend is de Provincie Gelderland benaderd voor het aanleveren van informatie. Ook is gebruik gemaakt van de onderzoeksresultaten van Huishoudboekje deel 1.

3.1.2 Drie typen financieringsbronnen

Uit de gesprekken met de verschillende beheerders en stakeholders blijkt dat het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur wordt gefinancierd door drie typen financieringsbronnen:

- **Geormerkte financieringsbronnen**
Hiermee bedoelen we middelen die specifiek zijn bedoeld voor het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur. Een beheerder kan dit geld maar voor één doel gebruiken. Op de Veluwe gaat het om de SNL openstellingsbijdrage en de overheidsbijdrage aan routestructuren.
- **Inzet van vrijwilligers**
Een groot deel van de beheerders zet vrijwilligers in om werkzaamheden uit te voeren ten behoeve van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur. Vrijwilligers zijn bij een deel van de beheerders een substantieel onderdeel van de totale inzet die zij plegen.
- **Overige middelen**
Hiermee bedoelen we alle overige middelen die een organisatie inzet voor het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur, naast geormerkte financieringsbronnen en inzet van vrijwilligers.

In de volgende hoofdstukken geven we per financieringsbron een omschrijving, we laten zien waar het geld vandaan komt, en we geven aan hoe groot de financieringsbron is.

3.2 Geormerkte financieringsbronnen

Voor het beheer en onderhoud van Veluwse recreatieve infrastructuur zijn er twee geormerkte financieringsbronnen: de SNL openstellingsbijdrage en de overheidsbijdrage aan routestructuren.

3.2.1 SNL openstellingsbijdrage

Omschrijving

Het Subsiestelsel Natuur en Landschap (SNL), een systematiek die landelijk wordt toegepast, subsidieert het behoud en de ontwikkeling van (agrarische) natuurgebieden en landschappen. Organisaties die deze SNL-vergoeding ontvangen, kunnen ook aanspraak maken op een openstellingsbijdrage - als vergoeding voor de kosten voor het recreatief toegankelijk maken van terrein en het houden van toezicht (aan beide bijdragen wordt in dit rapport gerefereerd als de 'SNL-openstellingsbijdrage'). De openstellingsbijdrage is dus bedoeld om beheerders te ondersteunen in het beheer en onderhoud van bepaalde recreatieve voorzieningen, zoals paden voor fietsen en wandelen, bebording, banken, handwijzers, wandel- en fietsbruggen, half verharde parkeerterreinen en toezicht.

Hoe groot is de geldstroom?

De openstellingsbijdrage subsidieert 75% van het normbedrag; er wordt van beheerders ook een eigen bijdrage van 25% verwacht. De openstellingsbijdrage is gebaseerd op een normbedrag behorend bij een bepaald ambitieniveau. Het normbedrag is meerdere keren ge-audit en het ambitieniveau is voorgelegd aan de Europese Commissie. De openstellingsbijdrage bedraagt € 54,74 per hectare (dit is de 75% subsidiebijdrage) en bestaat uit twee delen: een bijdrage voor onderhoud van voorzieningen (€ 37,66 per ha), en een bijdrage voor het houden van toezicht (€ 17,08 per ha)³. In totaal stelt de Provincie Gelderland jaarlijks ongeveer 2,5 miljoen euro SNL openstellingsbijdrage beschikbaar.

Hoe loopt de geldstroom?

Beheerders die recht hebben op de SNL subsidie voor beheer van (agrarische) landschappen en natuur, kunnen ook de SNL openstellingsbijdrage ontvangen mits het terrein is opengesteld. Zij ontvangen deze subsidie van de Provincie Gelderland. Beheerders die deze bijdrage ontvangen zijn onder andere:

³ De hoogte van de bijdrage is gebaseerd op de systematiek uit 2018. De bijdrage voor toezicht geldt op de Veluwe sinds 2020.

Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Geldersch Landschap & Kasteelen, (grote) particuliere grondeigenaren en (agrarische) natuurcollectieven zoals het Natuurcollectief Gelderland.

3.2.2 Overheidsbijdragen aan routestructuren

Omschrijving

Routebureau Veluwe, Stichting Landschapsbeheer Gelderland en Gebiedscoöperatie Gastvrije Randmeren ontvangen structureel van de gemeenten een bijdrage voor het beheer en onderhoud van routestructuren op de Veluwe:

- Routebureau Veluwe is verantwoordelijk voor beheer en onderhoud van regionale en lokale routes, netwerken en rondwandelingen/rondtochten voor wandelen, fietsen, mountainbiken, en paardrijden. Zij maken hiervoor afspraken met verschillende gemeenten en andere belanghebbenden. Het Routebureau is in wording en gesprekken over een verdeelsleutel en financieringssysteem zijn ten tijde van dit onderzoek nog gaande.
- Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) is verantwoordelijk voor beheer en onderhoud en de aanleg van klompenpaden. Klompenpaden zijn lokale, gemarkeerde wandelroutes en gaan zoveel als mogelijk over kerkpaden, jaagpaden, tiendwegen of veenkades die vaak al eeuwenlang in het landschap aanwezig zijn. SLG werkt veelal met vrijwilligers.
- Gebiedscoöperatie Gastvrije Randmeren, een zelfstandige rechtspersoon, zorgt namens alle zestien gemeenten rond de Randmeren voor het beheer en onderhoud van de recreatieve functies van de meren. Speciale aandacht gaat uit naar vaarwater, fietsverbindingen en recreatie bij aanlegplaatsen en eilanden.

Hoe groot is de geldstroom?

De gemeenten dragen structureel bij aan het beheer en onderhoud van routestructuren. Op basis van de interviews met de routebeheerders schatten we de bijdrage van de gemeenten aan routestructuren op ongeveer 0,35 miljoen euro per jaar.

Vanuit de Provincie Gelderland is er géén *structurele* bijdrage voor het beheer en onderhoud van de routestructuren. De Provincie draagt wel bij op *projectmatige* basis. In 2018 bedroeg deze projectmatige bijdrage ongeveer 0,7 miljoen euro en in 2019 ongeveer 0,35 miljoen euro. Richting 2020 wordt deze projectmatige bijdrage voor de routestructuren verder afgebouwd.

Hoe loopt de geldstroom?

De drie routebeheerders ontvangen een bijdrage voor het beheer en onderhoud van de gemeenten.

3.3 Inzet van vrijwilligers

Omschrijving

Een aantal beheerders maakt gebruik van vrijwilligers, die onder andere worden ingezet voor het beheer en onderhoud van de Veluwse recreatieve infrastructuur.

Hoe groot is de geldstroom?

Tijdens de gesprekken met beheerders is gevraagd naar de inzet van vrijwilligers voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur. Uit de steekproef onder de extensieve beheerders blijkt dat er 60 fte inzet van vrijwilligers is. Als we die inzet extrapoleren naar het totale areaal van de extensieve beheerders, op basis van een gewogen gemiddelde⁴, komen we op een totaal van 147 fte uit. Voor beheerders van intensieve recreatieve infrastructuur kunnen we via extrapolatie met een gewogen gemiddelde berekenen dat er 5 fte vrijwilligers wordt ingezet op Veluwe niveau. Voor de beheerders van routestructuren gaat het om een inzet van 21 fte.

⁴ Zie voor uitleg en toepassing van het gewogen gemiddelde Huishoudboekje deel 1.

Daar is geen extrapolatie toegepast, omdat alle partijen binnen deze groep beheerders hebben meegedaan aan het onderzoek. Zie tabel hieronder voor het complete overzicht.

Tabel 3.1 Overzicht inzet vrijwilligers in fte voor drie typen beheerders voor de gehele Veluwe

Type beheerder	Steekproef		Veluwe	
	Areaal (ha)	Inzet (fte)	Areaal (ha)	Inzet (fte)
Extensieve infra	36.431	60	88.965	147
Intensieve infra	5.196	3	8.813	5
Routestructuren	n.v.t.	21	n.v.t.	21
TOTAAL				173

De berekening van de inzet van vrijwilligers (FTE) op basis van extrapolatie en een gewogen gemiddelde

Stel dat we uitgaan van het wettelijke minimumsalaris van € 1.653⁵ per maand, dan betekent 173 fte vrijwilligersinzet op de Veluwe dat we *fictief* ruim 3,4 miljoen euro per jaar aan personeelskosten zouden kunnen toevoegen aan de uitgaven voor beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur.

Hoe loopt de geldstroom?

Niet alle beheerders maken gebruik van vrijwilligers. De beheerders die er veel gebruik van maken zijn de extensieve beheerders en routebeheerders. Van de beheerders met intensieve recreatieve infrastructuur werken de gemeenten in een aantal specifieke gevallen ook met vrijwilligers, maar de bijdrage is beperkt. We gaan er van uit dat het merendeel van de vrijwilligers in de buurt woont (vanwege de reisafstand), dus in dit geval zijn de inwoners van de Veluwe en de provincie Gelderland de financieringsbron 'in natura'.

3.4 Overige middelen

Omschrijving

Naast de geoormerkte financieringsbronnen en de inzet van vrijwilligers zetten beheerders *niet*-geoormerkte ofwel 'overige' middelen in vanuit de eigen organisatie. De middelen en de herkomst ervan zijn zeer divers en verschillen per type beheerder. Het betreft in brede zin verschillende inkomsten die in de overige middelen van een organisatie terecht komen en waar een breed palet van taken mee wordt gefinancierd. Een (klein) deel van deze eigen middelen wordt ingezet voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur.

Hoe groot is de geldstroom?

We hebben de bijdrage vanuit de overige middelen aan het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur berekend met de volgende rekenom:

Bijdrage overige middelen = uitgaven beheer en onderhoud⁶ - geoormerkte financieringsbronnen.

Vervolgens hebben we de bijdrage van de overige middelen omgezet in een percentage. We hebben de inzet van vrijwilligers *niet* meegenomen, omdat we willen weten hoe groot de *financiële* bijdrage vanuit de overige middelen is. We hebben de berekening gemaakt voor de Veluwe als geheel en per type beheerder. De berekening is gebaseerd op een gewogen gemiddelde, en geeft het volgende beeld:

⁵ Bron: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2019/10/23/wettelijk-minimumloon-per-1-januari-2020>

⁶ Deze zijn onderzocht en gerapporteerd in het Huishoudboekje deel 1

Gemiddeld genomen wordt het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur op de Veluwe voor 63% gefinancierd met eigen middelen. Per type beheerder zijn er echter grote verschillen:

- Beheerders van extensieve infrastructuur: op basis van een gewogen gemiddelde hebben we berekend dat ongeveer 40% van de uitgaven voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur uit de overige middelen komt. Binnen de drie beheerders in de steekproef is de variatie echter zéér groot, variërend van 11 tot 77%. Dit gemiddelde geeft dus een indicatie.
- Beheerders van intensieve infrastructuur: in deze groep komt 100% van de uitgaven voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur uit de overige middelen. Deze beheerders hebben namelijk geen recht op SNL openstellingsbijdrage of een bijdrage voor beheer van routestructuren.
- Beheerders van routestructuren: op basis van een gewogen gemiddelde hebben we berekend dat ongeveer 34% van de uitgaven voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur uit de overige middelen komt. Binnen de drie routebeheerders in de steekproef is de variatie echter zéér groot, variërend van 0 tot 78%. Dit gemiddelde geeft dus een indicatie.

In de tabel hieronder geven we een overzicht:

Tabel 3.2 Bijdrage vanuit de overige middelen voor de Veluwe en per type beheerder

Type beheerder	Areaal (ha)	Uitgaven (€)	% overige middelen
Veluwe (totaal)	97.778	13,5 miljoen	63%
Extensieve infrastructuur	88.965	5,8 miljoen	40%
Intensieve infrastructuur	8.813	7,3 miljoen	100%
Routestructuren	n.v.t.	0,5 miljoen	34%

De inzet van vrijwilligers is niet meegenomen en de berekeningen zijn gebaseerd op gewogen gemiddelden

Let op! Door de hoogte van de overige middelen te berekenen met de rekensom op de vorige bladzijde, zal de hoogte van de uitgaven voor beheer en onderhoud altijd gelijk zijn aan de hoogte van de financieringsbronnen. De hoogte van de overige middelen is namelijk het bedrag dat overblijft als je de geoormerkte financieringsbronnen van de uitgaven afhaalt. Het is dus *niet* mogelijk om te concluderen dat de uitgaven gelijk zijn aan de hoogte van de geldstromen. We maken vooral inzichtelijk in hoeverre een beheerder voor het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur afhankelijk is van subsidies (geoormerkte financieringsbronnen) of ‘overige’ inkomsten.

Hoe loopt de geldstroom?

De *herkomst* van de overige middelen is zeer divers. Op basis van bronnenstudie en gesprekken is geprobeerd om per type beheerder een overzicht te maken van de herkomst van de overige middelen. In de vragenlijst hebben we gevraagd naar het brede palet aan inkomsten voor een beheerder. Het bleek echter niet mogelijk om te bepalen welke inkomsten door beheerders worden ingezet voor het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur onder de noemer ‘overige middelen’. Wat we wel inzichtelijk kunnen maken is wat de type inkomsten zijn per type beheerder en aangeven in hoeverre die mogelijk ingezet zouden kunnen worden voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur.

Beheerders extensieve recreatieve infrastructuur

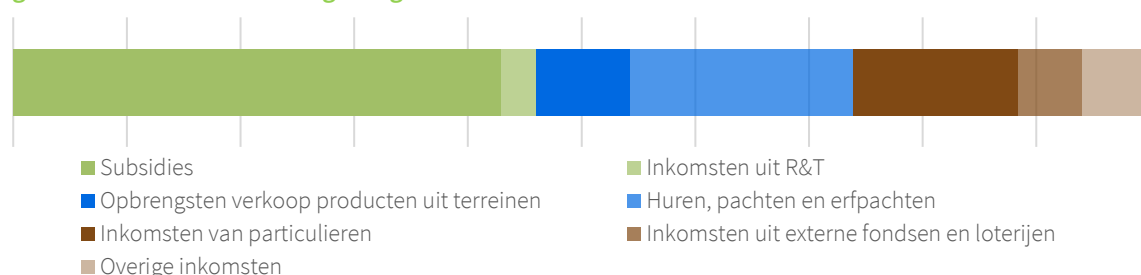
Op basis van informatie uit de gesprekken met vertegenwoordigers van Natuurmonumenten, Geldersch Landschap & Kasteelen en Staatsbosbeheer kunnen we een globaal beeld geven van de verdeling van de inkomsten, zie figuur 3.1. De uitkomsten zijn geverifieerd met Gelders Particulier Grondbezit. De onderlinge verschillen tussen de organisaties zijn groot. Zo ontvangt Staatsbosbeheer bijvoorbeeld geen inkomsten van

leden, maar de verkoop van producten uit eigen terreinen (zoals biomassa) is in verhouding weer groter dan bij de andere twee beheerders.

Wat zien we in figuur 3.1, inachtnemend dat het niet te achterhalen is welke inkomsten worden ingezet als 'overige middelen' voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur?

- De belangrijkste (gemiddelde) inkomsten voor beheerders van extensieve infrastructuur zijn subsidies, waarvan het merendeel voor natuurbeheer is bedoeld. Deze subsidies worden verstrekt door de provincie. Dit is echter geoormerkt geld voor beheer en onderhoud van natuur en landschap. Het is daarom zeer onwaarschijnlijk dat deze inkomsten als 'overige middelen' voor recreatieve infrastructuur worden ingezet.
- De andere (gemiddelde) inkomsten, waarvan huren, pachten en erfpachten en inkomsten van particulieren (giften, nalatenschappen, lidmaatschappen, donateurschappen, etc.) de belangrijkste zijn, zouden mogelijk wel als 'overige middelen' kunnen worden ingezet:
 - Inkomsten uit huren, pachten en erfpachten komen bij ondernemers vandaan;
 - Inkomsten van particulieren komen van bij burgers en bedrijven vandaan;
 - Inkomsten uit verkoop producten uit terreinen zijn eigen middelen;
 - Inkomsten uit externe fondsen en loterijen komen via burgers en bedrijven;
 - Inkomsten uit R&T komen bij recreanten vandaan.

Figuur 3.1 Overzicht verdeling van gemiddelde inkomsten van beheerders extensieve infrastructuur

Aandachtspunten voor totstandkoming figuur 3.1. Figuur 3.1 is gebaseerd op een vragenlijst waarbij de beheerders zijn gevraagd om in percentages aan te geven hoe groot de desbetreffende 'inkomstenbron' was. Het gemiddelde van die percentages is weergegeven in bovenstaande figuur. Stel dat de drie beheerders aangeven dat de bijdrage van loterijen 0%, 5% en 10% is, dan is het gemiddelde 5%. De figuur houdt dus géén rekening met bijvoorbeeld de grootte van een organisatie, het totale budget, of er sprake is van een landelijke of provinciale organisatie, etc. De berekening van de verdeling van inkomsten is op een zeer globale manier berekend en doet geen recht aan de zeer grote onderlinge verschillen. Het is daarom belangrijk om de waarde als een inschatting te beschouwen en als input voor gesprekken, maar niet als een absolute waarheid.

Beheerders intensieve recreatieve infrastructuur

We maken hier onderscheid tussen de gemeenten en Leisure Lands.

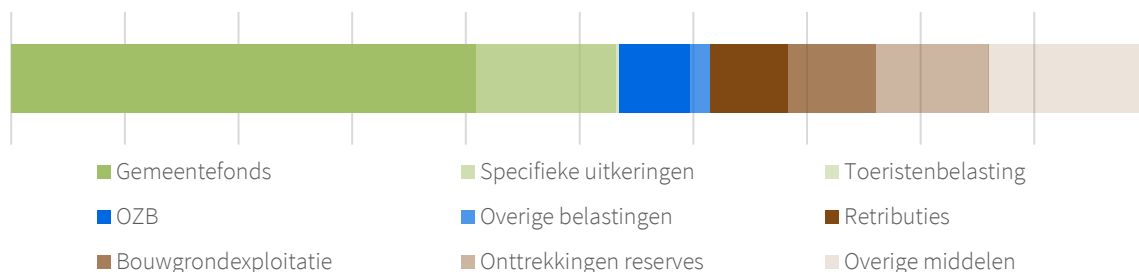
Gemeenten

Ook voor de gemeenten geldt dat niet te achterhalen is welke inkomsten worden ingezet als 'overige middelen' voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur. Wel kunnen we in algemene zin naar de inkomsten kijken. Op basis van informatie van Kennisbank Openbaar Bestuur weten we wat de drie belangrijkste inkomsten zijn voor de *gemiddelde Nederlandse gemeente* ^{A1}, zie ook figuur 3.2 hieronder.

- De Rijksbijdragen in de vorm van het gemeentefonds en de specifieke uitkeringen zijn samen goed voor ruim de helft van de inkomsten van de gemiddelde Nederlandse gemeente.
- Daarna zijn onttrekkingen reserves en bouwgrondexploitatie de grootste inkomstenbronnen. Deze inkomsten worden vooral gegenereerd door inwoners en deels door ondernemers.

- Toeristenbelasting hebben we apart bekeken^{A2}, en genereert voor de gemiddelde Nederlandse gemeenten ongeveer 0,3% van de inkomsten. Deze inkomsten worden gegenereerd door vakantiegangers, ofwel bezoekers van de gemeente. Op de Veluwe ontvingen de 20 gemeenten die toeristenbelasting heffen in 2019 ruim 9,4 miljoen euro aan toeristenbelasting.

Figuur 3.2 Overzicht verdeling inkomsten gemeenten, gemiddelde van de periode 2013 tot en met 2018

Aandachtspunten voor totstandkoming figuur 3.2. Figuur 3.2 is gebaseerd op een vragenlijst waarbij de beheerders zijn gevraagd om in percentages aan te geven hoe groot de desbetreffende 'inkomstenbron' was. Het gemiddelde van die percentages is weergegeven in bovenstaande figuur. Stel dat de verschillende beheerders aangeven dat de bijdrage van toeristenbelasting 0%, 5% en 10% is, dan is het gemiddelde 5%. De figuur houdt dus géén rekening met bijvoorbeeld de grootte van een organisatie, het totale budget, etc. De berekening van de verdeling van inkomsten is op een zeer globale manier berekend en doet geen recht aan de zeer grote onderlinge verschillen. Het is daarom belangrijk om de waarde als een inschatting te beschouwen en als input voor gesprekken, maar niet als een absolute waarheid.

Leisure Lands

Voor de operationele bedrijfsvoering ontvangt Leisure Lands géén bijdragen van de overheid. De belangrijkste inkomsten zijn

- Huur en pacht (ongeveer de helft), deze wordt gegeneerd door ondernemers.
- Betaald parkeren en evenementen, deze worden gegeneerd door bezoekers.
- Er is ook nog een klein deel 'overige inkomsten'.

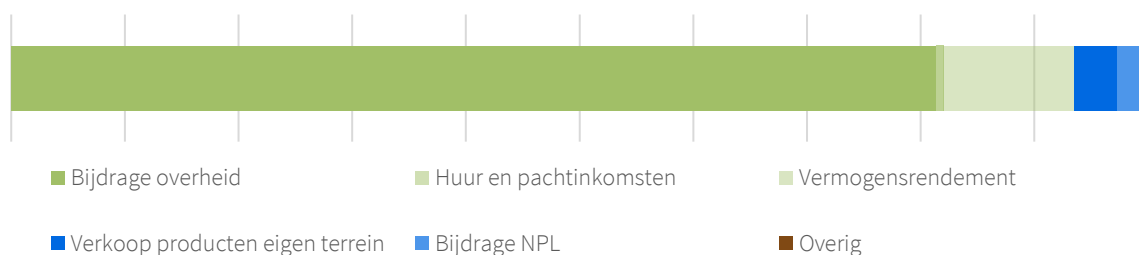
Aanvullend op de operationele bedrijfsvoering heeft Leisure Lands rentebaten en opbrengsten uit vermogensbeheer. Deze opbrengsten wisselen jaarlijks, voor 2018 was deze zelfs negatief.

Routebeheerders

Op basis van informatie uit de gesprekken met vertegenwoordigers van routebeheerders Routebureau Veluwe, Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) en Gebiedscoöperatie Gastvrije Randmeren, kunnen we een globaal beeld geven van de verdeling van de herkomst van de inkomsten van beheerders van routestructuren. De onderlinge verschillen tussen de organisaties zijn echter groot. De drie belangrijkste inkomsten zijn, zie ook figuur 3.3:

- Bijdrage overheid: gemiddeld zijn de routebeheerders voor ruim driekwart van hun inkomsten afhankelijk van bijdragen van overheden, waarvan voor de helft structurele bijdragen en de helft projectmatige bijdragen. De bijdragen worden verstrekt door provincie en/of gemeente.
- Overige inkomsten omvatten zaken als vermogensrendement, verkoop van zand, bijdrage van de Postcode Loterij en inkomsten uit huur- en pacht.

Figuur 3.3 Overzicht verdeling inkomsten routebeheerders

Aandachtspunten voor totstandkoming figuur 3.3. Figuur 3.3 is gebaseerd op een vragenlijst waarbij de beheerders zijn gevraagd om in percentages aan te geven hoe groot de desbetreffende 'inkomstenbron' was. Het gemiddelde van die percentages is weergegeven in bovenstaande figuur. Stel dat de beheerders aangeven dat de bijdrage van loterijen 0%, 5% en 10% is, dan is het gemiddelde 5%. De figuur houdt dus géén rekening met bijvoorbeeld de grootte van een organisatie, het totale budget, of er sprake is van een landelijke of provinciale organisatie, etc. De berekening van de verdeling van inkomsten is op een zeer globale manier berekend en doet geen recht aan de zeer grote onderlinge verschillen. Het is daarom belangrijk om de waarde als een inschatting te beschouwen en als input voor gesprekken, maar niet als een absolute waarheid.

3.5 Samenvatting

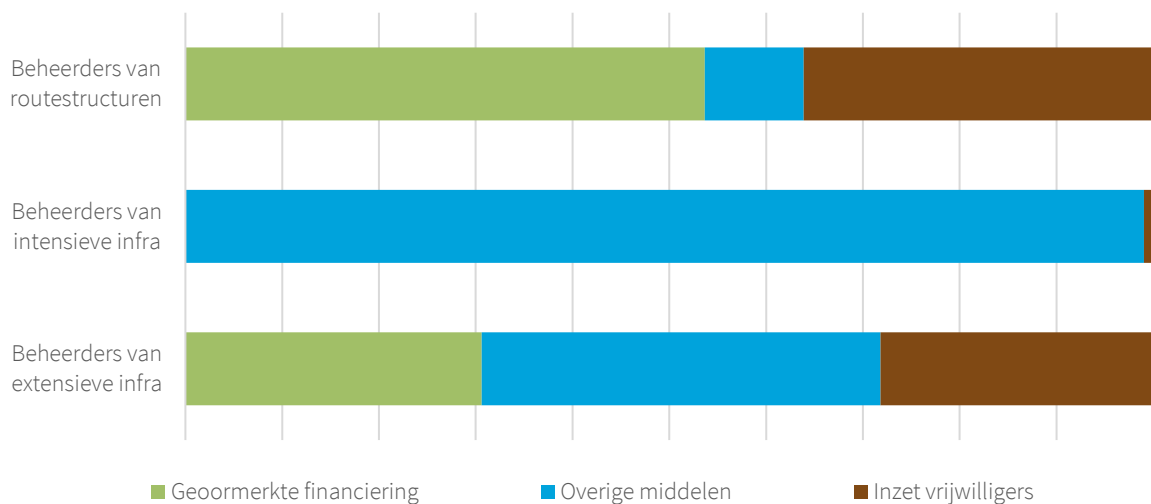
Financieringsbronnen

Beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur wordt gefinancierd met drie typen financieringsbronnen:

- Geoormerkte financieringsbronnen:
 - SNL openstellingsbijdrage: deze wordt ingezet voor basisstructuur en toezicht
 - Bijdrage aan routebeheerders: deze wordt ingezet voor basisstructuur plus
- Inzet van vrijwilligers
- Een bijdrage vanuit de overige middelen

Let op! We geven in figuur 3.4 weer hoe de verdeling is van de drie financieringsbronnen per type beheerder. Het is belangrijk om deze figuur als een *grove indicatie* te zien. Zo hebben we de bijdrage van vrijwilligers omgerekend naar euro's op basis van het minimumloon, het gaat dus om een fictieve waarde. Daarnaast hebben we gewerkt met een gewogen gemiddelde per type beheerder *op basis van een steekproef*. Niet alle beheerders hebben meegedaan aan het onderzoek, wat de resultaten beïnvloedt. Deze uitkomsten zijn daarom niet één op één te vergelijken met andere cijfers uit bijvoorbeeld Huishoudboekje deel 1 waar we met een grote steekproef hebben gewerkt. Ten derde zijn de onderlinge verschillen binnen de typen beheerders zijn zéér groot, dus kunnen niet één op één naar individuele organisaties worden vertaald.

Figuur 3.4 Verdeling van de drie financieringsbronnen over de drie typen beheerders

Wat valt op?

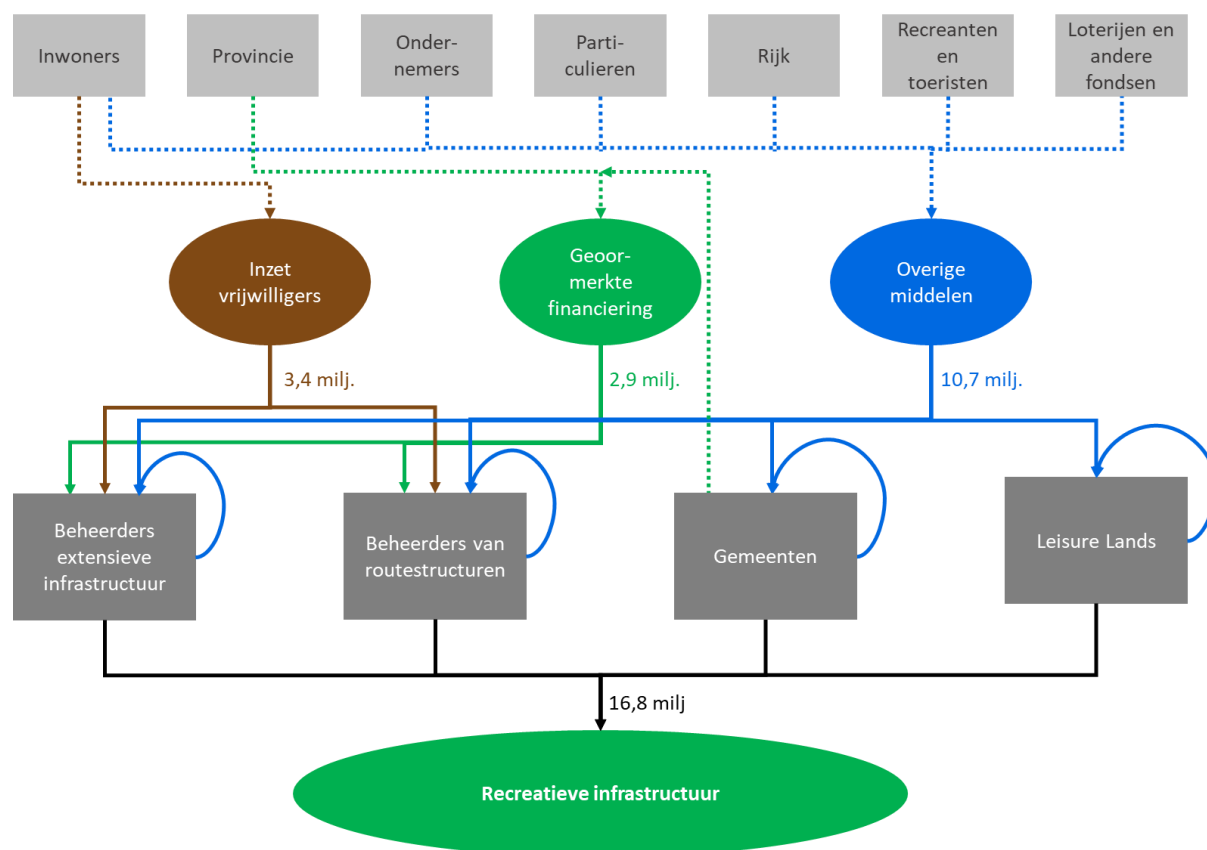
- De beheerders van routestructuren zijn vooral afhankelijk van de overheidsbijdrage voor routestructuren en de inzet van vrijwilligers. De bijdrage vanuit overige middelen is van alle drie beheerders het kleinst. Ook hier geldt weer, de onderlinge verschillen zijn groot.
- Bij beheerders van intensieve infrastructuur wordt het beheer en onderhoud nagenoeg volledig uit overige middelen betaald. Dat komt enerzijds omdat deze beheerders geen recht hebben op de SNL openstellingsbijdrage of de routebijdrage en ze werken nagenoeg niet met vrijwilligers.
- Bij de beheerders van extensieve infrastructuur zien we een min of meer evenwichtige verdeling van de drie financieringsbronnen. Ook hier geldt dat de onderlinge verschillen groot zijn.

Geldstromen

We willen inzichtelijk maken wat de herkomst van de financiering is, in andere woorden: wat zijn geldstromen die beheer en onderhoud mogelijk maken? Zie onderstaande figuur:

- De provincie Gelderland en de gemeente zijn verantwoordelijk voor de geormerkte financieringsbronnen in de vorm van SNL openstellingsbijdrage (provincie) en bijdrage routestructuren (gemeenten).
- De inwoners zijn verantwoordelijk voor de vrijwilligersinzet.
- De bijdrage vanuit overige middelen kent verschillende bronnen:
 - Ondernemers: in de vorm van pacht en huur.
 - Particulieren: in de vorm van contributies, lidmaatschap en nalatenschappen.
 - Recreanten en toeristen: in de vorm van recreatief-toeristische bestedingen (parkeren, horeca, etc.) en toeristenbelasting (deze loopt via de ondernemer).
 - Het Rijk: in de vorm van bijdragen aan gemeentebegroting.
 - Loterijen en andere fondsen: zoals de Postcode Loterij.
 - Inwoners: in de vorm van belasting en retributies aan de gemeente.

Figuur 3.5 Modelmatige weergave van de geldstromen ten behoeve van beheer en onderhoud van de Veluwe recreatieve infrastructuur

Bron: Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd op basis bronnenstudie en interviews

Wat valt op?

- De overige middelen vormen de grootste bijdrage aan het beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur, bijna 2/3 van de uitgaven komen uit overige middelen.
- De belangrijkste herkomst van eigen middelen voor beheerders is het Rijk (gemeenten), ondernemers (huur en pacht), en opbrengsten uit eigen terrein / eigen organisatie (zoals verkoop biomassa of rendement op beleggingen).

4 Bijlagen

Bijlage 1: Vragenlijst

Er is met twee vragenlijsten gewerkt: één voor beheerders en gemeenten, en één voor ondernemers.

Vragenlijst voor beheerders en gemeenten

Vraag 1: financieringsbronnen beheer en onderhoud recreatieve infrastructuur

Vraag 1a: Kunt u in de tabel hieronder aangeven welke financieringsbronnen u inzet ten behoeve van het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur?

Aandachtspunten:

- Wilt u aangeven of de financieringsbronnen structureel zijn of op projectbasis.
- Het gaat om financieringsbronnen die u inzet voor het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur. Dus niet om aanleg of sanering.
- Het gaat om de recreatieve infrastructuur zoals omschreven in de 'toelichting'.

Financieringsbron	Beschrijving	Structureel?	Projectbasis?
Bijdragen / subsidies van overheden ten behoeve van beheer en onderhoud recreatieve infrastructuur (denk aan SNL openstellingsbijdrage, bijdrage van gemeente aan routes, etc.)	...	Ja/nee	Ja/nee
Bijdragen / subsidies van derden (<i>niet</i> van overheden) ten behoeve van beheer en onderhoud recreatieve infrastructuur (denk aan zaken als Postcode Loterij, bijdragen vanuit bedrijven (sponsoring), legaten, giften, etc.)	...	Ja/nee	Ja/nee
Eigen bijdrage vanuit uw organisatie (uw eigen inkomsten / middelen die u inzet ten behoeve van beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur)	...	Ja/nee	Ja/nee
Anders, namelijk ..	...	Ja/nee	Ja/nee

Vraag 1b: Kunt u voor elk van de financieringsbronnen die u hierboven hebt benoemd aangeven voor welk doel of onderdeel van de recreatieve infrastructuur u het inzet? Denk aan:

- Basisstructuur (paden, wegen voor fietsen en wandelen, eenvoudige bruggen, openbare parkeerterreinen, bebording, kleinschalige recreatieve voorzieningen zoals prullenbakken, bankjes, vissteigers, toilet, strand en dagrecreatie terrein);
- Basisstructuur plus (paden en wegen voor mountainbike, ruiters en menbers, routes en routenetwerken voor recreatief gebruik, recreatieve bebording);
- Toezicht en veiligheid;

- Niet-commerciële bouwwerken;
- Informatie- en bezoekerscentra.

De financieringsbronnen benoemd in de tabel bij vraag 1a worden ingezet voor:

...

Vraag 2: totale begroting

We vallen met deze vraag wel 'met de deur in huis'.

Kunt u aangeven hoe groot de totale begroting is van uw organisatie of bedrijf?

Aandachtspunten:

- Het gaat om de middelen die u jaarlijks ter beschikking heeft om ál uw activiteiten en taken uit te voeren. Dus niet alleen die zaken die betrekking hebben op de recreatieve infrastructuur.
- We willen u vragen om een gemiddelde te nemen van de afgelopen zes jaren.

De totale begroting van mijn organisatie of bedrijf is gemiddeld per jaar:

EURO ...

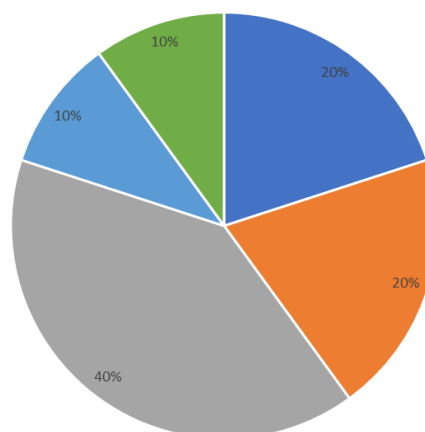
Vraag 3: inkomsten algemeen

Vraag 3a: Kunt u in onderstaande tabel aangeven welke type inkomsten u heeft en waar deze inkomsten vandaan komen? We hebben vooraf al een aantal categorieën ingevuld die u desgewenst kunt aanvullen.

Vraag 3b: Kunt u aangeven hoe groot de verschillende inkomsten zijn ten opzichte van elkaar?

In andere woorden: We tellen alle inkomsten die u bij vraag 3a hebt benoemd op tot 100% > we maken er één taart van. Zou u kunnen aangeven in *percentages* hoe deze inkomsten zich tot elkaar verhouden? > Dus hoe groot is elke taartpunt?

Zie hiernaast.

Aandachtspunten:

- We vragen hier om uw 'expert judgement', waar mogelijk onderbouwt u dit zo veel als mogelijk met cijfers uit uw jaarrekening.
- Het gaat bij deze vraag om álle inkomsten die u jaarlijks heeft om ál uw activiteiten en taken uit te voeren. Dus niet alleen zaken die betrekking hebben op de recreatieve infrastructuur.
- We willen u vragen om voor de percentage verdeling een gemiddelde te nemen van de afgelopen zes jaar.

We geven hieronder een denkbeeldig voorbeeld:

Tabel 'inkomsten': **voorbeeld:**

Inkomstenbron	Waar komt het vandaan?	Percentage t.o.v. totaal
Inkomsten uit recreatie en toerisme	Recreanten en toeristen	10%
Bijdragen (subsidies en uitkeringen) van de overheid	Provincie Gelderland en Rijk	70%
Overige middelen	Verschuillend	20%
Totaal		100%

U kunt uw antwoorden invullen in de tabel op de volgende bladzijde.

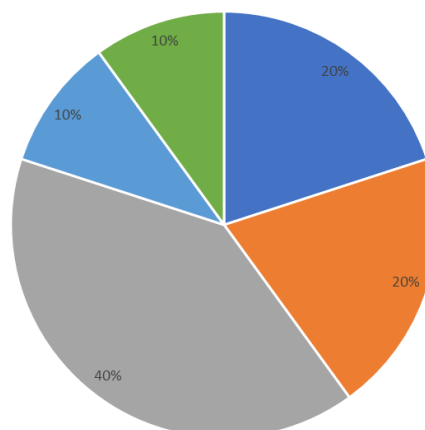
Tabel 'inkomsten': uw situatie

Inkomstenbron	Waar komt het vandaan?	Percentage t.o.v. totaal
Inkomsten uit recreatie en toerisme, denk aan: - gelabelde subsidieontvangsten recreatie en toerisme (bijv. SNL openstelling en toezicht) - toeristenbelasting - opbrengsten uit exploitatie en pacht van recreatieve voorzieningen zoals horeca of bezoekerscentra - parkeergeld bij recreatieterreinen - verkoop van vignettes - opbrengsten uit evenementen, verkoop entreekaarten, horeca - enz.	...	...
Bijdragen (subsidies en uitkeringen) van de overheid (die niet onder recreatie en toerisme vallen)	...	...
Opbrengsten verkoop producten uit terreinen (hout, biomassa, wind, zonne-energie, etc.)	...	...
Huren, pachten en erfpachten (die <i>niet</i> onder recreatie en toerisme vallen)	...	...
Inkomsten van particulieren (giften, nalatenschappen, lidmaatschappen, donateurschappen etc.)	...	...
Inkomsten uit externe fondsen en loterijen voor goede doelen	...	...
Belastingen (zoals OZB)	...	...
Bouwgrondexploitaties	...	...
Onttrekkingen reserves	...	...
Overig inkomsten / middelen (<i>graag omschrijven</i>)	...	...
Totaal		100%

Vraag 4: inkomsten gerelateerd aan recreatie en toerisme

Vraag 4a: Kunt u de inkomsten uit recreatie en toerisme, die u bij vraag 3 hebt ingevuld, nader specificeren in onderstaande tabel?

Vraag 4b: Kunt u aangeven hoe groot de verschillende inkomsten uit recreatie en toerisme zijn ten opzichte van elkaar? In andere woorden: We tellen alle inkomsten die u bij vraag 4a hebt benoemd op tot 100% > we maken er één taart van. Zou u kunnen aangeven in *percentages* hoe deze inkomsten zich tot elkaar verhouden? > Dus hoe groot is elke taartpunt? Zie *hiernaast*.

Aandachtspunten:

- We vragen hier om uw 'expert judgement', waar mogelijk onderbouwt u dit zo veel als mogelijk met cijfers uit uw jaarrekening.
- Het gaat dus om de inkomsten die u jaarlijks heeft uit recreatie en toerisme. Dus het gaat om zaken die betrekking hebben bijvoorbeeld bestedingen van bezoekers en verkoop van vignetten en specifieke subsidies.
- We willen u vragen om voor de percentage verdeling een gemiddelde te nemen van de afgelopen zes jaar.

We geven hieronder een denkbeeldig voorbeeld:

Tabel 'inkomsten recreatie en toerisme': **voorbeeld**

Inkomstenbron	Waar komt het vandaan?	Percentage t.o.v. totaal
Openstellingsbijdrage SNL	Provincie Gelderland	70%
Betaald parkeren	Recreanten en toeristen	10%
Bestedingen in bezoekerscentra	Recreanten en toeristen	15%
Huur, pachtinkomsten recreatiebedrijven	Recreatieondernemers	5%
Totaal		100%

U kunt uw antwoorden invullen in de tabel hieronder.

Tabel 'inkomsten recreatie en toerisme': **uw situatie**

Inkomstenbron	Waar komt het vandaan?	Percentage t.o.v. totaal
SNL openstellingsbijdrage	...	...
SNL bijdrage toezicht		
Overige bijdragen (subsidies) van overheden	...	
Betaald parkeren	...	...
Entreegeld	...	...
Bestedingen van recreanten en toeristen, bijv. in bezoekerscentra, voor verblijf, huur van een fiets, eten & drinken, etc.	...	...
Kaartverkoop evenementen en (educatieve) activiteiten		

Inkomstenbron	Waar komt het vandaan?	Percentage t.o.v. totaal
Verkoop vignetten, vaarbewijzen e.d.	...	...
Toeristenbelasting	...	...
Huur, pachtinkomsten recreatiebedrijven	...	...
Overig (<i>graag omschrijven</i>)	...	...
Totaal		100%

Vragenlijst voor ondernemers

Vraag 1: beheer recreatieve infrastructuur

Kunt u aangeven of u zelf recreatieve infrastructuur beheert (eventueel met behulp van vrijwilligers) of dat u iemand anders opdracht geeft daartoe?

Vraag 2: omschrijving recreatieve infrastructuur

Kunt u een beschrijving geven van de omvang en aard van de recreatieve infrastructuur die u zelf beheert of in opdracht laat beheren? Bijvoorbeeld een omschrijving van wat u beheert, om hoeveel km het gaat, of hoe groot het is?

Vraag 3: uitgaven / investering recreatieve infrastructuur

Kunt een indicatie geven van hoe hoog uw terugkerende uitgaven / investeringen gemiddeld per jaar zijn voor het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur die u zelf beheert (of laat beheren)? Heeft u in de afgelopen zes jaar ook projectmatig bestaande voorzieningen beheerd en onderhouden (let op, het gaat hier dus niet om nieuwe voorzieningen!)? Het gaat ook om investeringen in de vorm van inzet qua tijd (uren van uzelf of personeel) of materiaal (tractor).

Vraag 4: financiering recreatieve infrastructuur

Kunt u aangeven op welke manier u het beheer van uw 'eigen' recreatieve infrastructuur (zoals u bij vraag 1 heeft omschreven) financiert? Bijvoorbeeld vanuit eigen middelen, u ontvangt subsidie, of anders.

Vraag 5: bijdrage recreatieve infrastructuur

Levert u een directe financiële bijdrage aan het beheer en onderhoud van de recreatieve infrastructuur dat door derden wordt gedaan? Denk aan een bijdrage aan het Routebureau Veluwe, of een bijdrage aan een terreinbeheerder of een lokale vrijwilligersorganisatie die mountainbikepaden onderhoudt.

Vraag 6: belang recreatieve infrastructuur

In hoeverre maakt u gebruik van de recreatieve infrastructuur in uw aanbod, activiteiten en / of promotie?

Vraag 7: inkomsten

Hoe verhouden de uitgaven of bijdragen voor beheer en onderhoud van recreatieve infrastructuur zich tot uw inkomsten?

Bijlage 2: Bronnenlijst

Hoofdstuk 2

Inleiding

- D1 'Ecosystem Services: Origins, Contributions, Pitfalls, and Alternatives'. Lele *et al.* Conservation & Society. Volume 11(4), 2013 ([link](#)).
- D2 Webpagina 'Ecosysteemdiensten'. PBL ([link](#)). Geraadpleegd op 08-08-2019.
- D3 Waardestelling groen in Den Haag'. Buck Consultants International. 2016 ([link](#)).
- D4 'Hoe bepaal je de waarde van natuur?'. Flip Witte en Arthur Meuleman. H₂O nr. 16, 2007 ([link](#)).
- D5 Webpagina 'Ecosystem services'. TEEBweb ([link](#)). Geraadpleegd op 08-08-2019.

Bestedingen recreatie en toerisme

- B1 Bedrijfsleven; arbeids- en financiële gegevens, per branche, SBI 2008. CBS Statline. 2017 ([link](#)).
- B2 Attractieparken; personeel, baten en lasten, bezoekers. CBS Statline. 2016 ([link](#)).
- B3 'Een nadere blik op de buitenlandse bezoeker – Onderzoek inkomend toerisme 2014'. NBTC Holland Marketing. 2014 ([link](#)).
- B4 Webpagina 'Binnenlandse Vakanties'. Visit Veluwe (op basis van CVO) ([link](#)).
- B5 Statistische Trends: Huishoudensprognose 2018-2060. CBS. 2018. ([link](#); figuur 2.2, bladzijde 5)

Werkgelegenheid

- WG1 Webpagina 'One in five of all new jobs created globally in 2017 are attributable to Travel & Tourism, says major new research from the World Travel & Tourism Council'. WTTC ([link](#)). Geraadpleegd op 08-08-2019.
- WG2 Webpagina 'Groeit toerismesector vooral dankzij buitenlandse toeristen'. CBS ([link](#)). Geraadpleegd op 08-08-2019.
- WG3 Webpagina 'Overzicht LISA-data (R&T sector) per toeristengebied'. LISA ([link](#)). Geraadpleegd op 11-10-2019.
- WG4 Kerngegevensstabel MEV 2019. CBP. 2018 ([link](#)).
- WG5 Webpagina 'Gemiddeld salaris per beroep'. Gemiddeld Inkomen. ([link](#)). Geraadpleegd op 11-10-2019.
- WG6 Webpagina 'Tarieven, bedragen en percentages vanaf 1 januari 2019'. Belastingdienst ([link](#)). Geraadpleegd op 11-10-2019.
- WG7 Webpagina 'Bestedingen van huishoudens'. CBS Statline ([link](#)). Geraadpleegd op 11-10-2019.
- WG8 Persoonlijke toelichting van LISA met behulp CBS cijfers ([link](#)). Mailwisseling op datum 15-08-2019.
- WG9 Waardebepaling instandhouding erfgoed. Witteveen + Bos, in opdracht van Geldersch Landschap & Kasteelen. 2017.
- WG10 Kerncijfers Toerisme Veluwe 2017. Visit Veluwe.
- WG11 Financiële situatie van een- en tweeverdieners. CBS Statistische Trends. 2018 ([link](#)).

Gezondheid

- G1 'Investeren in groen: gezondheidswinst voor iedereen'. De Vries *et al.* Open brief op website WUR, oktober 2012 ([link](#)).
- G2 'Van buiten word je beter'. A. van de Berg & M. van den Berg. Bijlage bij Jaarboek Alterra, 2001 ([link](#)).
- G3 'Green exercise in the UK countryside: Effects on health and psychological well-being, and implications for policy and planning'. Pretty *et al.* Journal of Environment Planning and Management 50(7), 2007 ([link](#)).
- G4 'Waardestelling groen in Den Haag'. Buck Consultants International. 2016 ([link](#)).
- G5 'Groen, gezond en productief'. KMPG. 2012 ([link](#)).

Beleving

- BB1 'Economic Benefits Generated by Protected Areas: the Case of the Hoge Veluwe Forest, the Netherlands'. Lars Hein, Wageningen Universiteit. 2011.

- BB2 Waardebepaling instandhouding erfgoed. Witteveen + Bos, in opdracht van Geldersch Landschap & Kasteelen. 2017.

Woongenot

- W1 Wegpagina 'Woningen in Den Haag bijna twee miljard euro meer waard door groen in de stad'. Omroep West ([link](#)). Geraadpleegd op 08-08-2019.
- W2 Waardestelling groen in Den Haag'. Buck Consultants International. 2016 ([link](#)).
- W3 'The Effect of Natural Space on Nearby Property Prices: Accounting for Perceived Attractiveness'. Daams, Sijtsma & Van der Vlist. Land Economics, 92(3), 389-410, 2019.
- W4 'De Veluwe verdient beter!'. Bade & Van der Schroef. 2006.

Hoofdstuk 3

Overige middelen

- A1 Wegpagina 'Inkomsten van gemeenten' van Kennisbank Openbaar Bestuur ([link](#)). Geraadpleegd 03-01-2019.
- A2 Wegpagina 'Gemeenten heffen in 2019 meer dan 10 miljard euro' van CBS ([link](#)). Geraadpleegd 03-01-2019.

Bijlage 3: Uitgebreide berekening waarde van de baat 'bestedingen'

Het rendement op de bestedingen gebruiken we om de financiële waarde te bepalen van de baat 'bestedingen recreatie en toerisme'. Voor deze waardebepaling hebben we het volgende nodig:

1. Het totaal van recreatief-toeristische bestedingen in euro's, gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe.
2. Het rendement van ondernemers op die recreatief-toeristische bestedingen.

Informatiebronnen

Om de bestedingen te bepalen is gebruikt gemaakt van verschillende landelijke (en betrouwbare) onderzoeken. In die onderzoeken wordt zowel het aantal activiteiten / vakanties bepaald, en tevens de orde van grootte van de bestedingen. Het gaat om de volgende onderzoeken, hieronder verder toegelicht:

- Dagrecreatie van Nederlanders: Continu Vrije Tijds Onderzoek (CVTO)
- Binnenlandse vakanties: Continue Vakantie Onderzoek (CVO)
- Buitenlandse vakanties: CBS en Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT)
- Zakelijke vakanties: Continu Zakelijk Onderzoek (CZO)

Voor dagrecreatie van buitenlanders is er geen informatie bekend.

Dagrecreatie van Nederlanders: Continu Vrije Tijds Onderzoek (CVTO)

Voor het berekenen van de bestedingen voor dagrecreatie is data van het ContinuVrijeTijdsOnderzoek (CVTO) gebruikt. Het CVTO wordt ongeveer eens per twee á drie jaar uitgevoerd en onderzoekt de vrijetijd die men buiten de eigen woning doorbrengt. Het CVTO geeft een betrouwbaar beeld van de omvang van de uithuizige vrijetijdsmarkt, en geeft ook inzicht in de bestedingen per persoon per activiteit.

Binnenlandse vakanties: Continue Vakantie Onderzoek (CVO)

Voor het berekenen van de bestedingen voor verblijfsrecreatie, en dan specifiek de binnenlandse vakanties, is data van het ContinuVakantieOnderzoek (CVO) gebruikt. Het CVO wordt elk jaar uitgevoerd en onderzoekt de binnenlandse vakantiemarkt. Het CVO geeft een betrouwbaar beeld van de omvang van de binnenlandse vakantiemarkt, en geeft inzicht in de bestedingen per persoon per verblijf.

Buitenlandse vakanties: CBS en Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT)

Voor het berekenen van de bestedingen voor verblijfsrecreatie, en dan specifiek de buitenlandse vakanties, is data van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en NBTC-NIPO Research gebruikt. Het CBS onderzoekt elk jaar een aantal feiten en cijfers rondom buitenlandse toeristische vakanties. Het NBTC voert eens in de vier á vijf jaar het Onderzoek Inkomend Toerisme (OIT), waarbij er ook inzicht wordt gegeven in de bestedingen.

Zakelijke vakanties: Continu Zakelijk Onderzoek (CZO)

Voor het berekenen van de bestedingen voor verblijfsrecreatie voor de zakelijke markt, en dan specifiek de binnenlandse vakanties, is data uit het ContinuZakenreisOnderzoek (CZO) uit 2016 van NBTC-NIPO Research gebruikt. Het CZO wordt eens in de drie jaar uitgevoerd en onderzoekt de meerdaagse binnenlandse zakenreizen op de Veluwe. Het CZO geeft een betrouwbaar beeld van de omvang van de binnenlandse zakenreizen als het om meerdaagse zakenreizen gaat.

Rendement – bedrijfsresultaat ondernemers

Voor het berekenen van het rendement op de bestedingen is gebruikt gemaakt van cijfers van het CBS^{B1}.

Rekensom

Voor het berekenen van de financiële waarde is steeds deze rekensom toegepast:

Rekensom: # personen x besteding per persoon (in euro's) x rendement (in %) = financiële waarde.

Dagrecreatie

Om de financiële waarde te berekenen van de baat bestedingen recreatie en toerisme op het gebied van dagrecreatie, zijn er drie cijfers nodig:

1. Het aantal recreanten per jaar op de Veluwe.
2. De bestedingen die recreanten doen tijdens een activiteit op de Veluwe.
3. Het rendement van de ondernemer op die bestedingen.

Dit geeft de volgende rekensom: # recreanten x besteding per recreant x rendement = waarde.

Er is onderscheid gemaakt tussen drie typen bestedingen: eten en drinken, winkels en overig.

Stap 1: Berekenen van het aantal recreanten per jaar dat plaatsvindt op de Veluwe

Voor het becijferen van het aantal recreanten hebben we de R&T standaard gehanteerd en gebruikt gemaakt van data van het ContinuVrijeTijdsOnderzoek (CVTO gebruikt, beschikbaar gesteld door de provincie Gelderland.

Een aantal aandachtspunten:

- De R&T standaard hanteert deze definitie voor een uitstapje: 'recreatieve activiteiten waarvoor men ten minste twee uur van huis is zonder dat daarbij een overnachting elders plaatsvindt. Bezoeken aan familie of kennissen zijn geen uitstapjes/dagtochten.' Sporten en hobby's vallen ook buiten deze definitie, en activiteiten die korter duren dan twee uur ook. *Let op! Activiteiten als mountainbiken, paardensport en hardlopen zijn vanwege de R&T standaard dus buiten beschouwing gelaten, dat levert mogelijk een onderschatting van het aantal activiteiten (en recreanten) op.*
 - De cijfers uit het jaar 2015 zijn gebruikt (cijfers van 2018 waren ten tijde van het onderzoek niet beschikbaar).
 - Binnen het CVTO wordt gebruikt gemaakt van de afbakening van de toeristengebieden zoals door de provincie Gelderland bepaalt. Deze geografische afbakening verschilt van de afbakening binnen dit onderzoek. De gemeenten Renkum, Arnhem, Rozendaal en Rheden vallen in deze afbakening *niet* onder Veluwe, maar onder de regio Arnhem-Nijmegen. *Let op! Hierdoor geeft de berekening van de bestedingen voor dagrecreatie op basis van het CVTO gebied 'Veluwe' een onderschatting van het totaal aan bestedingen binnen het gebied zoals bepaald in dit onderzoek.*
 - Het CVTO is gebaseerd op de plaats waar mensen wonen. Het CVTO brengt dus vooral de bestedingen van *inwoners* in beeld. Dat is ons inziens geen bezwaar, omdat de meeste vrijetijdsactiviteiten door eigen inwoners worden ondernomen, zeker natuur gerelateerde activiteiten.
 - In het CVTO worden elf hoofdclusters van activiteiten onderscheiden en worden vele aspecten van het vrijetijdsgedrag in beschouwing genomen, zoals winkelen voor plezier, wandelen en naar de bioscoop gaan. Voor dit onderzoek zijn, in overleg met de begeleidingscommissie, deze clusters en bijbehorende categorieën uit het CVTO geselecteerd:
 - Buitenrecreatie: wandeling voor plezier, fietstocht voor plezier, toertochtjes met de auto, recreëren niet aan water (park, bos e.d.), recreëren aan water (zee, meer, rivier, plas e.d.), toertochtjes met de motor.
 - Watersport: vissen, zwemmen in buitenbad, kanoën, varen met motorboot \ jacht, roeien, surfen, tocht met rondvaartboot, zeilen.
 - Cultuur: monument \ bezienswaardigheid (zoals kastelen, kerken, dorpen of stadsdelen).
 - Bovenstaande activiteiten vormen 39% van het totaal van activiteiten op de Veluwe. Het gaat om bijna 24,5 miljoen dagrecreatieve activiteiten per jaar. Het aantal activiteiten binnen het CVTO is gelijk aan het aantal recreanten.
- ⇒ Conclusie: Met in achtneming van bovenstaande aandachtspunten blijkt uit het CVTO dat er op de Veluwe bijna 24,5 miljoen recreanten per jaar zijn.

Stap 2: Berekenen van de bestedingen die recreanten doen tijdens een activiteit op de Veluwe

Uit het CVTO blijken de volgende bestedingen voor gekozen CVTO clusters en categorieën:

▪ Consumpties (eten, drinken e.d.) per activiteit per persoon:	€ 1,10
▪ Bestedingen in winkels per activiteit per persoon:	€ 0,32
▪ Toegangsprijzen, deelnamekosten, huurprijzen e.d. per activiteit per persoon	€ 0,85
▪ Overige kosten per activiteit per persoon	€ 0,94

Vervoerskosten en parkeerkosten zijn niet meegenomen, omdat we er vanuit gaan dat die bestedingen veelal buiten de Veluwe worden gedaan. Voor de berekening van de baat zijn de bestedingen 'toegangsprijzen' en 'overige kosten' samengevoegd tot de groep 'overige bestedingen'.

Stap 3: Berekenen van het rendement op die bestedingen

Zie kopje 'rendement' hieronder.

Binnenlandse vakanties

Om de financiële waarde te berekenen van de baat bestedingen recreatie en toerisme op het gebied van binnenlandse vakanties, zijn er drie cijfers nodig:

1. Het aantal binnenlandse vakantiegangers per jaar op de Veluwe.
2. De bestedingen die vakantiegangers doen tijdens een vakantie op de Veluwe.
3. Het rendement van de ondernemer op die bestedingen.

Dit geeft de volgende rekensom: # vakantiegangers x besteding per vakantieganger x rendement = waarde.
Er is onderscheid gemaakt tussen vier typen bestedingen: verblijf, eten en drinken, winkels en overig.

Stap 1: Berekenen van het aantal binnenlandse vakantiegangers per jaar op de Veluwe

Voor het becijferen van het aantal binnenlandse vakantiegangers is data van het ContinuVakantieOnderzoek (CVO) gebruikt, beschikbaar gesteld door de provincie Gelderland.

Een aantal aandachtspunten:

- Het CVO gaat uit van de R&T standaard, en hanteert deze definitie voor een vakantie: 'bezoek aan een land of regio met minimaal één overnachting en maximaal twee maanden in een accommodatie die niet je hoofdverblijf is.'
- De cijfers van het jaar 2018 zijn gebruikt.
- Het CVO maakt onderscheid tussen toeristische en vaste vakanties. Beide zijn meegenomen.
- Binnen het CVO wordt gebruikt gemaakt van de afbakening van de toeristengebieden zoals door de Provincie Gelderland bepaalt. Deze geografische afbakening verschilt van de afbakening binnen dit onderzoek. De gemeenten Renkum, Arnhem, Rozendaal en Rheden vallen in deze afbakening niet onder Veluwe, maar onder de regio Arnhem-Nijmegen. *Let op! Hierdoor geeft de berekening van de bestedingen voor verblijf op basis van het CVO gebied 'Veluwe' een onderschatting van het totaal aan bestedingen binnen het gebied zoals bepaald in dit onderzoek.*
- In het CVO worden verschillende vakantietypen onderscheiden, zoals wintersport, stedenvakantie of wandelvakantie. Voor dit onderzoek zijn, in overleg met de begeleidingscommissie, deze categorieën uit het CVO geselecteerd: wandelvakantie, fietsvakantie, watersportvakantie, ander type sportieve of actieve vakantie (wandelen, fietsen, klimmen etc.), strandvakantie, cultuurvakantie, op natuur gerichte vakantie. Deze geselecteerde vakantietypen vormen 46% van het totaal aantal vakanties op de Veluwe. Het gaat om 798.530 vakanties. Het CVO houdt hierbij al rekening met de gemiddelde groepssamenstelling. Het aantal vakantiegangers is daarom ook 798.530.

⇒ Conclusie: Met in achtneming van bovenstaande aandachtspunten blijkt uit het CVO dat er op de Veluwe ruim 0,8 miljoen binnenlandse vakantiegangers per jaar zijn.

Stap 2: Berekenen van de bestedingen die vakantiegangers doen tijdens een vakantie op de Veluwe

Uit het CVO blijken de volgende bestedingen voor *toeristische* vakanties. We gaan er van uit dat vaste gasten dezelfde uitgaven hebben:

▪ Verblijfskosten (gemiddelde per toeristische vakantie pp):	€ 106,90
▪ Bestedingen horecagelegenheden (gemiddelde per toeristische vakantie pp):	€ 35,70
▪ Uitgaven in winkels (gemiddelde per toeristische vakantie pp):	€ 24,10
▪ Uitgaven aan excursies, toegangskaartjes e.d. (gemiddelde per toeristische vakantie pp)	€ 6,50
▪ Overige uitgaven (gemiddelde per toeristische vakantie pp)	€ 6,10

Vervoerskosten zijn niet meegenomen, omdat die bestedingen veelal buiten de Veluwe worden gedaan (van en naar de bestemming). Voor de berekening van de baat zijn de uitgaven 'excursies' en 'overige' samengevoegd tot de groep 'overige bestedingen'.

Stap 3: Berekenen van het rendement op die bestedingen

Zie kopje 'rendement' hieronder.

Buitenlandse vakanties

Om de financiële waarde te berekenen van de baat bestedingen recreatie en toerisme op het gebied van buitenlandse, zijn er drie cijfers nodig:

1. Het aantal buitenlandse vakantiegangers per jaar op de Veluwe.
2. De bestedingen die vakantiegangers doen tijdens een vakantie op de Veluwe.
3. Het rendement van de ondernemer op die bestedingen.

Dit geeft de volgende rekensom: # vakantiegangers x besteding per vakantieganger x rendement = waarde. Er is onderscheid gemaakt tussen vier typen bestedingen: verblijf, eten en drinken, winkels en overig.

Stap 1: Berekenen van het aantal buitenlandse vakantiegangers per jaar op de Veluwe

Voor het becijferen van het aantal buitenlandse vakantiegangers is data van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt. Data van het CBS is gratis beschikbaar.

Een aantal aandachtspunten:

- Het CBS rapporteert sinds 2013 alleen nog op provinciaal niveau. Er zijn dus vanaf 2013 geen gegevens over aantallen buitenlandse gasten en overnachtingen voor de Veluwe specifiek. Om dit gebrek aan cijfers op Veluwe niveau te omzeilen is CBS data uit 2012 gebruikt. Hieruit blijkt dat 63% van het aantal buitenlandse gasten in Gelderland op de Veluwe verblijft. Met de aanname dat dit percentage hetzelfde is gebleven, is dit percentage van 63% gebruikt om het aantal buitenlandse gasten in 2018 voor de Veluwe te berekenen.
- Om de verdeling naar herkomstland te maken is gebruik gemaakt van het aantal overnachtingen. Er is daarbij de aanname gemaakt dat de verdeling naar herkomstland voor overnachtingen, dezelfde verdeling kent als voor de gasten.
- Binnen het CBS wordt gebruikt gemaakt van de afbakening van de toeristengebieden zoals door CBS zelf bepaalt. Deze geografische afbakening komt overeen met afbakening binnen dit onderzoek, maar wijkt af van de afbakening van het CVO en CVTO.
- Bij de binnenlandse vakanties kon 46% van de vakanties tot een natuur of actieve vakantie worden gerekend. We gaan er van uit dat dit voor de buitenlandse vakanties ook geldt.

⇒ Conclusie: Met in achtname van bovenstaande aandachtspunten, blijkt uit de CBS cijfers dat er op de Veluwe bijna 200 duizend buitenlandse vakantiegangers per jaar waren.

Stap 2: Berekenen van de bestedingen die vakantiegangers doen tijdens een vakantie op de Veluwe

Voor het becijferen van de bestedingen voor buitenlandse vakantiegangers is het OIT onderzoek van het NBTC-NIPO Research gebruikt. Deze data is gratis beschikbaar.

Een aantal aandachtspunten:

- Voor de bestedingen zijn cijfers van het jaar 2014 gebruikt. Meer recente data is niet beschikbaar.
- Het gaat om overige bestedingscijfers voor buitenlandse vakantiegangers aan Nederland. Op provincie niveau zijn geen cijfers beschikbaar.
- Uit het OIT^{B3} blijkt de volgende verdeling in percentages van de typen bestedingen: overnachtingen 37%; eten en drinken 21%, winkelen 10% en overig 16%.
- De totale uitgaven per vakantie is per type herkomstland verschillend. Amerikanen geven bijvoorbeeld gemiddeld € 1.180 per vakantie uit, Duitsers € 442. Er is daarom per land een wegingsfactor berekend, om zo tot een gemiddelde uitgave per type besteding te komen.

Uit het OIT blijken de volgende bestedingen voor buitenlandse vakanties:

■ Overnachtingen (gemiddelde per vakantie pp):	€ 213
■ Eten en drinken (gemiddelde per vakantie pp):	€ 121
■ Winkelen (gemiddelde per vakantie pp):	€ 57
■ Overig (gemiddelde per vakantie pp):	€ 92

Vervoerskosten zijn niet meegenomen, omdat die bestedingen veelal buiten de Veluwe worden gedaan (van en naar de bestemming).

Stap 3: Berekenen van het rendement op die bestedingen

Zie kopje 'rendement' hieronder.

Zakelijke vakanties

Om de financiële waarde te berekenen van de baat bestedingen recreatie en toerisme op het gebied van zakelijke vakanties, zijn er drie cijfers nodig:

1. Het aantal zakelijke vakantiegangers per jaar op de Veluwe.
2. De bestedingen die vakantiegangers doen tijdens een vakantie op de Veluwe.
3. Het rendement van de ondernemer op die bestedingen.

Dit geeft de volgende rekensom: # vakantiegangers x besteding per vakantieganger x rendement = waarde.

Er is onderscheid gemaakt tussen twee typen bestedingen: verblijf en overig.

Stap 1: Berekenen van het aantal zakelijk vakantiegangers per jaar op de Veluwe

Voor het becijferen van het aantal zakelijke vakantiegangers is data van het Continu Zakelijk Onderzoek (CZO) gebruikt, beschikbaar gesteld door de provincie Gelderland.

Een aantal aandachtspunten:

- We hebben de cijfers uit 2016 gebruikt, meer recente cijfers zijn niet beschikbaar.
- Het CZO hanteert deze definitie: 'minimaal één nacht buitenshuis met een zakelijke reden (het vervoer van vracht of passagiers uitgezonderd)' Het gaat om zakenreizen die plaatsvinden binnen Nederland.
- Binnen het CZO wordt gebruikt gemaakt van de afbakening van de toeristengebieden zoals door de provincie Gelderland bepaalt. Deze geografische afbakening verschilt van de afbakening binnen dit onderzoek. De gemeenten Renkum, Arnhem, Rozendaal en Rheden vallen in deze afbakening niet onder Veluwe, maar onder de regio Arnhem-Nijmegen. *Let op! Hierdoor geeft de berekening van de bestedingen voor zakelijke vakanties op basis van het CZO gebied 'Veluwe' een onderschatting van het totaal aan bestedingen binnen het gebied zoals bepaald in dit onderzoek.*
- Bij de binnenlandse vakanties kon 46% van de vakanties tot een natuur of actieve vakantie worden gerekend. We gaan er van uit dat dit percentage ook voor de zakelijke vakanties moet worden toegepast.

- We gaan er vanuit dat de gemiddelde groepsgrootte van een zakelijke vakantie één persoon is.

⇒ Conclusie: Met in achtneming van bovenstaande aandachtspunten, blijkt uit de CZO dat er op de Veluwe bijna 120 duizend zakelijke vakantiegangers per jaar zijn.

Stap 2: Berekenen van de bestedingen die vakantiegangers doen tijdens een vakantie op de Veluwe

Uit het CZO blijken de volgende bestedingen voor zakelijke vakanties:

- Verblijfskosten (per vakantie pp) € 115
- Overig (per vakantie pp): € 75

Vervoerskosten zijn niet meegenomen, omdat die bestedingen veelal buiten de Veluwe worden gedaan (van en naar de bestemming). Zie tabel x.2.

Stap 3: Berekenen van het rendement op die bestedingen

Zie kopje 'rendement' hieronder.

Rendement

Het rendement is berekend op basis van CBS cijfers en als volgt:

Stap 1: Berekenen van bedrijfsresultaat => bedrijfsopbrengsten – bedrijfskosten = bedrijfsresultaat⁷.

Stap 2: Berekenen rendement => bedrijfsresultaat / bedrijfsopbrengsten = rendement.

In onderstaande tabel geven we aan welke categorieën uit het CBS we hebben gebruikt voor de berekening van het bedrijfsresultaat:

Tabel x.1 Typen bestedingen voor onderzoek Huishoudboekje en bijbehorende CBS categorieën

Categorieën voor berekening van het rendement	Categorieën van het CBS
Bestedingen aan eten en drinken	56 Eet- en drinkgelegenheden
Bestedingen in winkels	47 Detailhandel (niet in auto's)
Verblijfskosten (alle typen)	55 Logiesverstrekking
Verblijfskosten (hotel)	551 Hotels
Overige bestedingen	Gemiddelde van attractieparken ^{B2} en 4711 Supermarkten

We hebben aanvullend nog een expert judgement gevraagd aan Van der Reest Advies (specialist in vrijetijdseconomie) over het berekende rendement van hotels, logiesaccommodaties, en horeca.

⇒ Conclusie: Uit de CBS cijfers blijken de volgende rendementen:

Eten en drinken:	14,3%
Winkels:	5,5 %
Verblijf (alles):	14,5%
Verblijf (hotels)	14,3%
Overig	6,12%

⁷ Voor het berekenen van het bedrijfsresultaat voor attractieparken zijn de 'baten' en 'lasten' gebruikt, zie bron B2.

Bijlage 4: Uitgebreide berekening waarde van de baat 'werkgelegenheid'

Er is geen standaard aanpak om financiële waarde te berekenen van de werkgelegenheid. We maken daarom gebruik van een eigen aanpak, waarbij we ons hebben laten inspireren door de studie 'Waardebepaling instandhouding erfgoed', van Witteveen+Bos in opdracht van GLK. De financiële waarde van de werkgelegenheid kunnen we als volgt becijferen:

1. De economische spin-off: ofwel het 'vrij besteedbaar inkomen' van een werknemer naast de vaste lasten.
2. De loonbelastingopbrengsten voor de overheid.
3. De kosten voor het vermijden van werkloosheidsuitkeringen voor de overheid⁸.

Economische spin-off

We berekenen wat een gemiddelde werknemer in de recreatie en toerisme sector te besteden heeft, naast zijn vaste lasten. In andere woorden, we bepalen het 'vrij besteedbaar inkomen'. Dit geeft in onze ogen een goed beeld van de 'economische spin-off' die wordt gegenereerd. Om dit vrij besteedbaar inkomen te bepalen is het volgende nodig:

1. Hoeveelheid banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe.
2. Hoogte (in euro's) van een gemiddeld salaris in de recreatie en toerisme sector.
3. De hoogte (in euro's) van de gemiddelde vaste lasten.
4. Berekenen van het vrij besteedbaar inkomen.

Stap 1: Bepalen van het aantal banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe

Op de Veluwe (inclusief Veluwerand) werkten in 2018 ruim 30 duizend mensen in de R&T sector (inclusief de watersport sector). Het merendeel is werkzaam in de horeca, namelijk 48%. In de watersport werken de minste mensen, namelijk 1%^{WG3}. Het is aannemelijk dat niet ál deze banen afhankelijk zijn van de aanwezigheid van de recreatieve infrastructuur zoals bepaald in dit onderzoek. Bij de bestedingen (bijlage 3) werd duidelijk dat 46% van de vakanties van het type 'wandelen, fietsen, watersport, natuurgericht en cultuur' zijn. Dit percentage passen we ook toe op de werkgelegenheid. De aanname is dus dat 46% van het totaal aantal banen in de R&T sector op de Veluwe en Veluwerand gerelateerd zijn aan de recreatieve infrastructuur. Het gaat dus om 14 duizend banen. Omgerekend naar fte komt dit neer op 8,3 duizend fte^{WG8}.

Stap 2: Bepalen van een gemiddeld salaris in de recreatie en toerisme sector.

Het bruto modale inkomen was volgens het Centraal Planbureau (CPB) in 2019 € 35.000 (vakantietoeslag meegerekend)^{WG4}. Dit is waarschijnlijk aan de hoge kant voor de toerisme en recreatie sector, want een ober verdient gemiddeld 23.000 euro per jaar en een baliemedewerker 22.500 euro per jaar^{WG5}. Een chef-kok van een middelgroot restaurant verdient echter iets hoger dan modaal, namelijk 38.100 euro per jaar. Er zijn geen cijfers bekend van de verdeling van de type beroepen binnen de R&T sector. Het is daarom lastig om te bepalen wat het gemiddelde inkomen in de R&T sector is. Er is daarom gekozen om het salaris van een ober centraal te stellen, omdat bijna de helft van de banen in de sector horeca-gerelateerd zijn.

Stap 3: Bepalen wat de vaste lasten zijn

Op het inkomen wordt 38,1% loonbelasting en premie volksverzekeringen ingehouden^{WG6}. Er blijft dus 61,9% van het salaris over na de belastingen. Vervolgens halen we de vaste lasten er af. Gemiddeld besteed een huishouden 32,5% van haar inkomen aan vaste lasten^{WG11}. Vaste lasten bestaan volgens het CBS uit woonlasten, kosten voor elektriciteit, gas en water, abonnementskosten voor TV, internet en bellen, premies voor de inboedel- en aansprakelijkheidsverzekering en lokale heffingen en leges die voor ieder huishouden verplicht zijn, zoals de rioolheffing. Dat betekent dat 67,5% 'vrij' besteedbaar is.

⁸ Deze methode is door Witteveen+Bos, in opdracht van Geldersch Landschap & Kasteelen, toegepast in een onderzoek naar de waardebepaling instandhouding erfgoed. Voor het Huishoudboekje is dezelfde rekenmethode toegepast.

Stap 4: Berekenen van het vrij besteedbaar inkomen

Om het vrij besteedbaar inkomen te berekenen passen we de volgende rekensom toe, gebaseerd op het aantal banen binnen de recreatie en toerisme sector op de Veluwe:

Rekensom: aantal fte x gemiddeld jaarsalaris x % van het salaris dat over blijft ná belastingen x % van het salaris dat overblijft ná aftrek van de vaste lasten = waarde van de baat

Waarde: 8,3 duizend fte x 23.000 euro gem. jaarsalaris x 61,9% (over na belastingen) x 67,5% (over na vaste lasten) = 79,8 miljoen euro per jaar.

- ⇒ Dit betekent dat het vrije besteedbare inkomen van werknemers in de recreatie en toerisme sector gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe geschat kan worden geschat op ongeveer 80 miljoen euro.

Belastingopbrengsten

We berekenen wat de belastingopbrengsten zijn voor de overheid van de personen die werkzaam zijn in de recreatie en toerisme sector. Om belastingopbrengsten te bepalen is het volgende nodig:

1. Hoeveelheid banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe.
2. Hoogte (in euro's) van een gemiddeld salaris in de recreatie en toerisme sector.
3. De hoogte (%) van loonbelasting en premie volksverzekeringen.
4. Berekenen van de belastingopbrengsten.

Stap 1: Bepalen van het aantal banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe

Zie stap 1 bij 'economische spin-off'. Het gaat om 8,3 duizend fte.

Stap 2: Bepalen van een gemiddeld salaris in de recreatie en toerisme sector.

Zie stap 2 bij 'economische spin-off'. Het gemiddelde inkomen van een ober is 23.000 euro per jaar.

Stap 3: Bepalen hoogte van loonbelasting en premie volksverzekeringen

Op het inkomen wordt 38,1% loonbelasting en premie volksverzekeringen ingehouden^{WG6}.

Stap 4: Berekenen de belastingopbrengsten

Om de belastingopbrengsten te berekenen passen we de volgende rekensom toe, gebaseerd op het aantal banen binnen de recreatie en toerisme sector op de Veluwe:

Rekensom: aantal fte x gemiddeld jaarsalaris x % van het salaris dat bestemd is voor belastingen = waarde van de baat

Waarde: 8,3 duizend fte x 23.000 euro gem. jaarsalaris x 38,1% (bestemd voor belastingen) = 72,7 miljoen euro per jaar.

- ⇒ Dit betekent dat de loonbelastingopbrengsten voor de overheid van personen werkzaam in de recreatie en toerisme sector gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe geschat kan worden geschat op ongeveer 73 miljoen euro.

Besparing werkloosheidsuitkering

We berekenen wat de kosten zouden zijn als alle werknemers, werkzaam in de recreatie en toerisme sector gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur op de Veluwe, allemaal tegelijk werkloos zouden worden. We kijken dus naar wat de kosten zijn als de werkgelegenheid er niet is. Deze werkloosheid zou namelijk zorgen voor een toename van de kosten op werkloosheidsuitkeringen. Om deze kosten te bepalen doorlopen we een aantal stappen:

1. Bepalen van het aantal banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe.
2. Bepalen van de waarde van een uitkeringsmaand.
3. Bepalen van het aantal werklozen.

4. Berekenen van de bespaarde kosten.

Stap 1: Bepalen van het aantal banen / fte in de recreatie en toerisme sector op de Veluwe

Zie stap 1 bij 'economische spin-off'.. Binnen dit onderzoek gaat het om ruim 14 duizend banen in de R&T sector, die gerelateerd zijn aan de recreatieve infrastructuur^{WG8}. Jaarlijks wisselt gemiddeld 11,4% van de werknemers van baan en is dus tijdelijk (en kort) werkloos. Deze banen tellen hier niet mee. Het gaat dus om ongeveer 12,5 duizend banen. Omgerekend naar fte komt dit neer op 7,4 duizend fte^{WG9}.

Stap 2: Bepalen van de waarde van een uitkeringsjaar

De waarde van een uitkeringsmaand (de werkloosheidsuitkering plus de weggevalen loonbelasting) bedraagt 1.158 euro per maand, ofwel 13.896 euro per jaar^{WG9}.

Stap 3: Bepalen van het aantal werklozen

Het aantal werklozen zouden we in theorie kunnen bepalen aan de hand van het aantal banen. Echter, een persoon blijft niet altijd werkloos. Uit onderzoek van CBS blijkt dat 50% van de horecamedewerkers één jaar na ontslag door faillissement een nieuwe baan heeft gevonden. Na twee jaar is dat 75%. Ongeveer 25% blijft langdurig werkloos. In deze analyse wordt gefocust op de groep die langdurig werkloos blijft, zodat we de min of meer *structurele* besparing op werkloosheidsuitkeringen kunnen berekenen.

Stap 4: Berekenen van de bespaarde kosten

Om de besparing op werkloosheidsuitkering te berekenen passen we de volgende rekensom toe, gebaseerd op het aantal banen binnen de recreatie en toerisme sector op de Veluwe:

Rekensom: aantal fte x waarde uitkeringsjaar x % langdurig werkloos x = waarde van de baat

Waarde: 7,4 duizend fte x 13.896 euro 'uitkeringsjaar' x 25% langdurige werkloosheid = 25,7 miljoen.

⇒ Dit betekent dat de besparing op structurele werkloosheidsuitkeringen in de recreatie en toerisme sector, gerelateerd aan de recreatieve infrastructuur, geschat kan worden op bijna 26 miljoen euro.

Bijlage 5: Uitgebreide berekening waarde van de baat 'recreatieve beleving'

Om de waarde van de belevingsbaten voor de Veluwe te berekenen doorlopen we onderstaande stappen:

1. Bepalen van de gemiddelde waarde (prijskaartje) van de belevingsbaat voor de Veluwe.
2. Bepalen van het aantal 'belevingsmomenten' op de Veluwe.
3. Berekenen van de totale belevingsbaten.

Stap 1: Bepalen van de gemiddelde waarde (prijskaartje) van de belevingsbaat voor de Veluwe.

Voor de Veluwe is gekeken naar drie bestaande onderzoeken die de waarde, ofwel een 'prijskaartje', hebben bepaald voor de recreatieve beleving. Deze onderzoeken worden hieronder nader omschreven:

- Onderzoek van Lars Hein (Wageningen Universiteit) met als titel 'Economic Benefits Generated by Protected Areas: the Case of the Hoge Veluwe Forest, the Netherlands', uit 2011.
- Onderzoek van Witteveen+Bos, in opdracht van Geldersch Landschap & Kastelen, met als titel 'Waardebepaling instandhouding erfgoed, uit 2017.
- Kentallen Waardering Natuur, Water, Bodem en Landschap Hulpmiddel bij MKBA's – 1^e editie. E.C.M. Ruijgrok, Witteveen + Bos. 2006.

Onderzoek 1: Waarde van de recreatieve beleving van de Hoge Veluwe

In het onderzoek van Wageningen Universiteit is de waarde van de recreatieve beleving berekend aan de hand van de travel-cost methode (TCM). Deze methode wordt vaak toegepast om de waarde van landschappen te bepalen die worden gebruikt voor recreatie, zoals Nationale Parken. TCM is gebaseerd op de aanname dat de kosten voor 'travel', dus de reiskosten, representatief zijn voor de waarde van toegang tot een plek. Het gedrag van bezoekers, denk aan bezoekfrequentie, reistijd en type vervoermiddel, wordt in beeld gebracht en er wordt een prijskaartje aan gehangen.

Uit het onderzoek van Wageningen Universiteit blijkt dat de waarde van de recreatieve beleving ongeveer 11 euro per bezoek is. Dit getal is gebaseerd op zowel de reisbereidheid (ter waarde van 4 euro) als de prijs voor een entreekaartje (ter waarde van 7 euro). De specifieke details over het onderzoek (bronnen, methode, etc.) staat uitgebreid beschreven in het onderzoeksrapport:

https://www.jstor.org/stable/26268887?seq=10#metadata_info_tab_contents.

Onderzoek 2: Waarde van de recreatieve beleving van Geldersch Landschap & Kasteelen

In het onderzoek van Witteveen+Bos is de waarde van de recreatieve beleving berekend aan de hand van entreegeldinkomsten (de belevingsbaten voor historische gebouwen) en cijfers uit een ander economisch waarderingsonderzoek (de belevingsbaten voor cultuurhistorische landschappen).

Uit het onderzoek van Witteveen+Bos blijkt dat de waarde van de recreatieve beleving gemiddeld 2,33 euro per bezoek is. De specifieke details over het onderzoek (bronnen, methode, etc.) staat uitgebreid beschreven in het onderzoeksrapport (informatie via Theo Meeuwissen, GLK).

Onderzoek 3: Kentallen Waardering Natuur, Water, Bodem en Landschap Hulpmiddel bij MKBA's

Alhoewel dit onderzoek enigszins gedateerd is (2006), achten wij het wel relevant om de resultaten hier te presenteren. Er is namelijk een prijskaartje gehangen aan de 'recreatieve beleving door de aanwezigheid van groen'. De baat is berekend door de gemiddelde betalingsbereidheid voor een recreatiebezoek aan een natuurgebied als prijskaartje te hanteren. De kentallen zijn vervolgens op empirisch onderzoek van anderen.

Hieruit blijken de volgende betalingsbereidheden:

Natuurtype	Prijs per bezoek
Loof- en naaldbos	0,45 euro
Heide	0,45 euro
Grasland	1,68 euro
Riet en ruigte	0,59 euro
Slik, schor, kwelder, plaat	1,40 euro
Strand	1,40 euro
Gemiddeld alle typen	1,00 euro

In bovenstaande onderzoeken wordt de financiële waarde van de recreatieve belevingsbaten geschat tussen de 0,45 euro en 4 euro per bezoek (entreegeld laten we buiten beschouwing). Het laagste prijskaartje betreft de belevingsbaten voor heide, loof- en naaldbos. Het hoogste prijskaartje betreft de belevingsbaten voor een bezoek aan Nationaal Park de Hoge Veluwe. GLK heeft berekend dat een bezoek aan een cultuurhistorisch landgoed 2,33 waard is.

De Veluwe is echter een divers landschap met een mix van bos en heide, stuifzanden, landgoederen en bijzondere (nationale) landschappen. We hebben een inschatting gemaakt van de verdeling van de typen landschappen op de Veluwe, zie hieronder en op basis van die verdeling de gemiddelde betalingsbereidheid uitgerekend voor de Veluwe. Deze is 0,98 euro per bezoek.

Tabel B5.1 Overzicht areaal in ha van beheerders van de recreatieve infrastructuur op de Veluwe

Organisatie	Landschapstype	Prijskaartje	% Areal	Factor
Particulieren	Bos en heide	0,45 euro	21%	0,0945
Staatsbosbeheer	Bos en heide	0,45 euro	19%	0,0855
Natuurmonumenten	Bos en heide	0,45 euro	14%	0,0630
Rijk, Provincie, Waterschappen	Bos en heide	0,45 euro	12%	0,0540
Kroondomein en Paleispark	Cultuurhist. landschap	2,33 euro	10%	0,2330
Gemeenten	Bos en heide	0,45 euro	8%	0,0360
Geldersch Landschap & Kastelen	Cultuurhist. landschap	2,33 euro	8%	0,1864
Nationaal Park de Hoge Veluwe	Nationaal Park	4 euro	5%	0,2000
Leisure Lands	Strand	1,40 euro	2%	0,0280
Overig	Bos en heide	0,45 euro	1%	0,0045
SOM			100%	0,98

Bron: Provincie Gelderland, 02-04-2019

Totstandkoming tabel

Doel is om de gemiddelde betalingsbereidheid van een recreatieve beleving te berekenen. We weten vanuit de verschillende onderzoeken, zie hierboven, dat er verschillende prijskaartjes hangen aan verschillende natuurtypen. We onderscheiden er op de Veluwe vier:

- Bos en heide: 0,45 euro per bezoek
- Cultuurhistorische landschap: 2,33 euro per bezoek
- Nationaal Park: 4 euro per bezoek
- Strand: 1,40 per bezoek

We weten per type beheerder wat het areaal is. We hebben aan elke type beheerder een landschapstype (vanuit de betalingsbereidheidsonderzoeken) gehangen. Bijvoorbeeld: particulier, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten vallen onder 'bos en heide', en op hun areaal is het prijskaartje per bezoek 0,45 euro.

Vervolgens hebben we per type beheerder de factor uitgerekend (prijskaartje x % areaal). Alle 'factors' bij elkaar is de gemiddelde betalingsbereidheid op de Veluwe, namelijk 0,98 euro per bezoek.

Stap 2: Bepalen van het aantal 'belevens-momenten' op de Veluwe.

We hebben voor het aantal recreatieve belevenissen gekozen om het aantal recreanten en vakantiegangers, uitgerekend voor de baat 'bestedingen' (zie hoofdstuk 2.2. en bijlage 3) als uitgangspunt te nemen. We gaan er daarbij vanuit dat elke recreant en elke vakantieganger één recreatieve belevensmoment ervaart. Het gaat dus in totaal om ruim 62 miljoen recreanten en vakantiegangers

Stap 3: Berekenen van de totale belevingsbaten

Op de Veluwe zijn er jaarlijkse ruim 62 miljoen recreanten en vakantiegangers, die allemaal één recreatieve beleving ervaren. Dat geeft de volgende rekensom: aantal belevens-momenten per jaar x gemiddelde betalingsbereidheid per activiteit = waarde van de baat.

Waarde: 62 miljoen x 0,98 euro = 61 miljoen euro per jaar.

